

ตำนานจังหวัดเพชรบุรี

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์ตรี พระศรีวรราช (จรัส รัตนประทีป)

ณ วัดสระเกษ

พิมพ์
วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๐

๙๕๕.๓
ก.

ตำนานจังหวัดเพชรบุรี

พิมพ์แจกในงานพระราชทานเพลิงศพ

อำมาตย์ตรี พระศรีวราภ (จรัส รัตนประทีป)

ณ วัดสระเกษ

วันที่ ๑๐ เมษายน พ.ศ. ๒๔๘๐

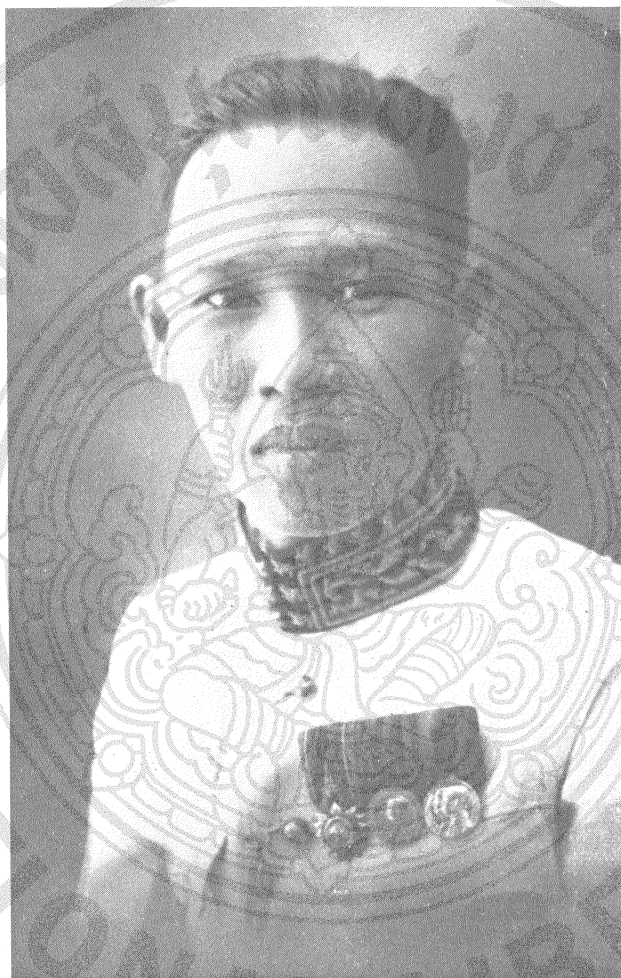

อุทิศแด่

พระศรีวราภ

ผู้ชอบตรง คงที่ ภาควิชา

กคณญ อารออบ

พระศรีวรวงศ์ (จรัส รัตนประทีป)

ชาติ พ. ศ. ๒๔๓๘

มรณะ พ. ศ. ๒๔๗๕

ประวัติสังเขป

ချစ်

อำนวยการ พระศรีวรวงษ์

(จรัล รัตนประทีป)

ข้ามาตย์ศรี พระศรีวราชน เป็นบุตรนายจอนและนางหย่อง
รัตนประทีป เกิดเมื่อวันที่ ๓ ๗ ๒๔๕๗ บิดาแม่ จุลศักราช ๑๒๕๗ ตรงกับ
วันที่ ๑๑ มิถุนายน พ.ศ. ๒๔๓๘ ที่บ้านตำบลบ้านหม้อ อำเภอคลอง
กระแซง จังหวัดเพชรบุรี

เมื่อปี พ.ศ. ๒๕๔๖ ได้เข้าศึกษาวิชาหนังสือไทย ที่โรงเรียน
วัดเทพธิดา สอบไล่ได้ชั้นประถม ๓ แล้วย้ายมาศึกษาต่อ ที่วัด
เบญจมบพิตร สอบไล่ได้ประโยคประถมศึกษา

พ.ศ. ๒๔๕๐ ได้เข้าศึกษาวิชาหนังสือไทยต่อ ที่โรงเรียน
วัดสุทัศน์ฯ และวัดราชบูรณะ จนถึง พ.ศ. ๒๔๕๓ สอบไล่ประโยค
มัธยมบริบูรณ์ได้ตามหลักสูตรของกรมศึกษาธิการ

พ.ศ. ๒๔๕๓ ปลายปี ไปเข้าศึกษาวิชารัฐประศาสน์ ใน
โรงเรียนข้าราชการพลเรือน พ.ศ. ๒๔๕๗ สำเร็จการศึกษาแล้ว
กระทรวงมหาดไทย ส่งไปฝึกหัดระเบียบการปกครอง ที่อำเภอ
รอบกรุง จังหวัดพระนครศรีอยุธยา ครั้น พ.ศ. ๒๔๕๘ กระทรวง
มหาดไทยได้ส่งไปรับราชการ เป็นมหาดเล็กถวายงานมณฑลอุดร

พระศรีวรวงษ์ ได้ทำการสมรสกับประเสริฐ ศิริวัฒนกุล บุตรี
หลวงศิริไธสวรรย์ จังหวัดอุดร เมื่อปี พ.ศ. ๒๔๖๐

ลำดับตำแหน่งและเงินเดือน

๑. วันที่ ๗ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๕๘ เป็นมหาดเล็กถวายงาน
มณฑลอุดร เงินเดือน ๘๐ บาท
๒. วันที่ ๔ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๐ เป็นปลัดขวาอำเภอเพ็ญ
จังหวัดอุดรธานี เงินเดือน ๘๐ บาท
๓. วันที่ ๒๖ สิงหาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ เป็นนายอำเภอท่าอุเทน
จังหวัดนครพนม เงินเดือน ๑๐๐ บาท
- วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๖๒ เลื่อนขึ้นรับเงินเดือน
๑๕๐ บาท
- วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๐ เลื่อนขึ้นรับเงินเดือน
๒๐๐ บาท
๔. วันที่ ๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๐ เป็นปลัดจังหวัดอุดรธานี
เงินเดือน ๒๐๐ บาท
๕. วันที่ ๑๕ กรกฎาคม พ.ศ. ๒๔๗๒ เป็นมหาดไทยมณฑล
อุดร เงินเดือน ๒๕๐ บาท
๖. วันที่ ๖ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๖ เป็นข้าหลวงประจำจังหวัด
ขอนแก่น เงินเดือน ๒๕๐ บาท

ค

วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๗

เลื่อนขึ้นรับเงินเดือน

๔๐๐ บาท

วันที่ ๒๑ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๗๗

เลื่อนขึ้นรับเงินเดือน

๔๒๐ บาท

ลำดับยศบรรดาศักดิ์และเครื่องราชอิสริยาภรณ์

๑. วันที่ ๒๐ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้รับพระราชทานยศ
เป็นรองอำมาตย์ตรี
๒. วันที่ ๒๒ ธันวาคม พ.ศ. ๒๔๖๓ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์เป็นชนชั้นวีรราช
๓. วันที่ ๑๓ ตุลาคม พ.ศ. ๒๔๖๔ ได้รับพระราชทานยศ
เป็นรองอำมาตย์โท
๔. วันที่ ๑ มกราคม พ.ศ. ๒๔๖๗ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์ เป็นหลวงศรีวรราช
๕. วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๑ ได้รับพระราชทาน
ยศเป็นรองอำมาตย์เอก
๖. วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๒ ได้รับพระราชทาน
ยศเป็นอำมาตย์ตรี
๗. วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๓ ได้รับพระราชทาน
เครื่องราชอิสริยาภรณ์ เบญจมาภรณ์ช้างเผือก

๘. วันที่ ๘ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๔ ได้รับพระราชทาน
บรรดาศักดิ์ เป็นพระศรีวรวงศ์

๙. พ.ศ. ๒๔๗๘ ได้รับพระราชทานเหรียญพิทักษ์รัฐธรรมนูญ

๑๐. วันที่ ๑ เมษายน พ.ศ. ๒๔๗๙ กระทรวงมหาดไทยให้
ออกรับพระราชทานบำนาญฐานช่วยทพพลภาพ

พระศรีวรวงศ์ รัชการอยู่ในมณฑลอุดรตลอดมาจนอสถาน
แห่งชีวิต ไม่ได้ย้ายไปมณฑลอื่นเลย มีบุตรธิดาอยู่ในเวลานี้คือ

๑. เด็กหญิงประไพ รัตนประทีป
๒. เด็กหญิงเจียรนัย รัตนประทีป
๓. เด็กชายสมนึก รัตนประทีป
๔. เด็กชายวรช รัตนประทีป

พระศรีวรวงศ์ช่วยปกครองมา ตั้งแต่เดือนธันวาคม พ.ศ.
๒๔๗๘ ครั้นวันที่ ๗ พฤศจิกายน พ.ศ. ๒๔๗๙ เวลา ๖.๒๕ นาฬิกา
ถึงแก่กรรม คำนวณอายุได้ ๔๑ ปีเศษ

คำนำ

คุณหลวงอรรถสฤษฎ์สุรนาท ได้แจ้งว่าจะพิมพ์เรื่อง
บางเรื่องในสมุตราขบุรี ซึ่งเป็นหนังสือที่ข้าพเจ้าได้เรียบเรียง
ขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ นั้น เพื่อแจกในงานพระราชทานเพลิง
ศพ พระศรีวรวงษ์ ข้าพเจ้ามีความยินดีและเต็มใจอนุมัติตาม
ประสงค์ เพื่อเรื่องนั้น ๆ จะได้เผยแพร่ และอาจเป็นประ-
โยชน์แก่ผู้ได้พบอ่านบ้าง อีกเป็นการสนองความเป็นมิตร
ซึ่งมีอยู่ระหว่างข้าพเจ้ากับพระศรีวรวงษ์นั้นด้วย

ข้าพเจ้าขออนุโมทนาในกุศลทักษิณานุปทานนี้ และ
ขอจงเป็นผลสำเร็จดังความมุ่งปรารถนาอันดีทุกประการ

สุนทรพิพิธ

กรมมหาดไทย

วันที่ ๒๓ มีนาคม พ.ศ. ๒๔๗๕

จังหวัดเพชรบุรี

ตำนานเมือง

จังหวัดเพชรบุรี ตั้งขึ้นแต่ครั้งใดไม่ทราบแน่นอน การตั้งนคร
เพชรบุรีคน กล่าวกันว่า แรกเริ่มเดิมทีตั้งอยู่ระหว่าง เขา
มไหศวรรค์ ซึ่งชาวเราเรียกว่า เขามหาสวรรค์ (เขาวังเตยวัน) และ
เขายันไต่อยู่ ภายหลัง ย้ายเมืองมาตั้งฝั่งตะวันออกของแม่น้ำ
นครเมืองยกขึ้นอยู่ด้านตะวันออกเฉียงใต้ ห่างเมืองนอกไปมาก มี
หลักฐานยังคงอยู่เตยวัน คือ บ้านนาหลวง แห่งหนึ่ง แต่ท้ายวัง จะ
จดเพียงไหน สืบไม่ทราบ และยังมีบ้านสะพานช้างอีกแห่งหนึ่ง ซึ่ง
อยู่ทางตะวันออกเฉียงใต้ของทวารวดีราชธานีจังหวัดเตยวัน เป็นที่
แสดงว่า สะพานนั้นข้ามลำแม่น้ำอีกแห่งหนึ่งซึ่งเป็นทางเข้าเมือง และ
ยังมีวัดอีกวัดหนึ่ง เรียกว่า วัดแรก ตั้งอยู่ฝั่งคลองแม่น้ำ วัดเกาะ
น่าจะเป็นวัดกลางเมืองก็เป็นได้ จะเป็นแรกสร้างเมืองแรกมีวัดในเมือง
หรือเป็นวัดสำหรับตั้งพระราชพิธีแรกนาแล้วแต่ จะมีพระยานเมืองครั้ง
ที่ ๒ นี้ ต้องถือเอาวัดเป็นหลัก คือตามธรรมเนียมเมืองเมื่อเจริญ
รุ่งเรืองแล้ว มักสร้างวัดขึ้นเพื่อบำเพ็ญบุญกุศล เพราะฉะนั้น จึงมีวัด
ตั้งแต่วัดเกาะ วัดจันทร์ วัดเกษ วัดกก วัดเลา ฯลฯ เป็นต้นดัง
เรียงตามถนนไปหลายวัด ทำนองอย่างเดียวกับวัดฝั่งตะวันตกนั้น

การตั้งเมืองยุคที่ ๓ จะกล่าวว่า ถ้าน้ำทางสะพานช้างแห้งไป
หรือลำน้ำในเมืองแห้งขาดควรดูทิศทาง หรือโชยภูมิต้องจำเป็นต้อง
เปลี่ยนแปลงไปก็ตาม ครั้งท ๓ นคธ มีกำแพงตั้งแต่ประตูเมือง
ด้านทิศเหนือเรียกว่าศาลเจ้า ประตูเมืองเคียวขนไปทางทิศตะวันออก ซึ่งมี
บ่อน้ำอยู่ตรงกัน จะเป็นวัดภายหลัง หรือเก่าก็ไม่ทราบ แล้ววกลง
ทางด้านตะวันออก ขันตรงไปแถววัดไตรโลกย์ ย่านกำแพงมีประตู
หนึ่ง เรียกว่า ประตูบางจาน ซึ่งเป็นหนทางไปบ้านบางจาน แล้วโอบมา
ทางด้านเหนือคดคลองกระแซง มีประตู เรียกว่า ประตูคลองกระแซง
หอคอยหรือรบบึงสอง ในพระราชพงศาวดารครั้งเขมรยกทัพข้ามทะเล
มาตีเมือง เมื่อ พ.ศ. ๒๑๐๕ (ทำนองเมืองครั้งนั้นที่ข้ามแม่น้ำ
แล้วกลาง จึงชื่อคลองกระแซง) ตามจริงตัวเมืองกว้างยาวอยู่มาก
แต่จะมีประตูข้อมมากน้อยเท่าใดไม่ทราบแน่นอน

จังหวัดเพชรบุรียุคทายน ยังมีเค้ากำแพงเมืองเป็นพระยานอยู่
คะเนได้ว่าเมืองเป็นรูป ๔ เหลี่ยม ซึ่งปรากฏกำแพงด้านตะวันออก
ยาวแต่ทิศเหนือไปทางทิศใต้คะเนว่าราวสัก ๔๐ เส้น จากตะวันตก
มาจคคลองกระแซง กำแพงทางตะวันตกยาวไปจดกำแพงทิศใต้ ซึ่ง
เรียกว่าประตูเมืองในทุกวันนี้ ขันไปจดด้านตะวันออกทางวัดข้อม
คลองวัดเกาะอยู่ทิศใต้ของกำแพง ต้องเป็นคูเมือง กำแพงด้านใต้
ไปต่อกับคูเมืองทางกำแพงด้านตะวันออก แล้วเลียบทางกำแพงมา
ทางหน้าวัดใหญ่ไปจดคลองกระแซง ตรงนี้ถ้าจะคะเนให้เท่ากันกับ

ตะวันออกกระยะ ๕๐ เส้น ก็ต้องข้ามฟากถึงวัดชีสอินทวไ้ไปวัดแก่นเหล็ก
วัดยาง แล้วจึงวกลง ท่าช่อง เมืองก็ต้องล้อมแม่น้ำ แม่น้ำนั้นจะนับว่า
เป็นคูเมืองด้านตะวันตก ยังไม่ได้ คูเมือง จะต้องยาวออกไปวัด

แก่นเหล็ก เรื่องคูเมืองนี้ผู้เฒ่าได้กล่าวถึงค้อมและหอรบ ประตู
เมืองจะเป็นยุคแรกหรือยุคท้าย อาจจะไม่ค่อยได้ ทิวเมือง ถ้าเป็น
รูปสี่เหลี่ยม จะต้องมียะตึกใหญ่ ๔ ประตู ตามแบบโบราณ ประตู
บางงาน กำแพงตะวันออกอยู่ย่านกลาง ซึ่งยังมีเค้าปรากฏอยู่
เกือบัน ประตูคลองกระแซงก็ต้องกั้นอยู่กลางกำแพง (ปรากฏ

ตามพงศาวดาร ว่าเขมรยกเข้าตีตามรูปกำแพงเมืองไม่ได้ เพราะอยู่
ย่านกลางกำแพง เรียกว่าประตูคลองกระแซง ตั้งอยู่ฝั่งฟากแม่น้ำ
ตะวันตก) ซึ่งเรียกว่า คลองกระแซง ทกวันน ประตูด้านเหนือ
ไม่ได้เค้าว่าตั้งอยู่ที่ไหน ระยะเท่าใด แต่ประตูด้านใต้นั้น ตั้งอยู่ศาล
เจ้าหลักเมืองด้านท่าช่อง ซึ่งเรียกว่าประตูเมืองทกวันน ก็ห่างระยะ
ตามยาวกำแพงไปจดด้านตะวันออก คูณระยะประตูเมืองจะไม่ใช้มีแค่
๔ ประตู คงจะเป็น ๘ ประตู จึงจะสมกับรูปประตูทกวันน

แต่ตามทางสันนิษฐาน กำแพงเมืองเพชรบุรี คงไม่ข้ามแม่น้ำ
เป็นแน่นอน ถ้าข้ามแม่น้ำคนโพธิ์ประตูเมืองเกือบัน คงจะอยู่ที่นั่นไม่ได้
ตามความเข้าใจ กำแพงเมืองที่ยืนมาตามทางทิศตะวันออก คงจะจด
แม่น้ำ ทิศตะวันตก เคียงบ้าน พระยาสุรพันธ์ (เทียบ บุนนาค)
เกือบัน แล้วหักตรงไปทางศาลเจ้าประตูเมืองที่มีคนโพธิ์อยู่เกือบัน

ทรงไปทิดไต้จนถึงศาลเจ้าหน้าวัดเกาะ แล้วหักตรงไปทางทิศ
ตะวันออก ถึงวัดขอม ซึ่งมีมณฑลเคียวมอยู่จนทกวันนั้น วัดเกาะ เติม
น้ำจะเป็นเกาะอยู่ทนนาน ทิศตรงคานเหนือของวัดทมิฐานอยู่เคียวม ก็
มีรางปรากฏคล้ายคลองเก่า ถ้าจะสันนิษฐาน ก็คงจะออกทวักขอม
ทะลุออกคลองวัดเกาะที่ปรากฏอยู่เคียวม ตามพงศาวดารทกล่าว่า
เขมรตีเมืองเพชรบุรี ตหักเข้าทางกำแพงด้านคลองกระแจะนั้น คง
ตทตรงบ้านพระยาสุรพันธ์ (เทียน บุนนาค) ยังเรียกว่าบ้านกำแพงหัก
อยู่จนทกวันนั้น

อาณาเขตต์

อาณาเขตต์ของจังหวัดเพชรบุรีเวลานั้น ทิศเหนือจรดเขตต์แดน
จังหวัดราชบุรี และ จังหวัดสมุทรสงคราม ทิศใต้จรดเขตต์แดนจังหวัด
ประจวบคีรีขันธ์ ทิศตะวันออกจรดฝั่งทะเล ทิศตะวันตกจรดเขตต์
แดนจังหวัดมณฑลฉะเชิงชฎษา แบ่งการปกครองท้องถิ่น ๖ อำเภอ คือ
๑ อำเภอเมืองเพชรบุรี คงทว่าการอำเภอ ทหน้าศาลาหน้าทำเนียบ
ตำบลคลองกระแจะ ๒ อำเภอบ้านแหลม คงทว่าการอำเภอ บ้าน
ขุนศรีนคร ตำบลบ้านแหลม ๓ อำเภอเมือง คงทว่าการอำเภอที่
ศาลา หมู่บ้านนาบาง ตำบลนาบาง ๔ อำเภอหัวสะพาน คงทว่าการ
อำเภอ ทคอนมะตูม ตำบลหัวสะพาน ๕ อำเภอปรางค์บุรี คงทว่าการ

อำเภอ ที่บ้านพระเนียด ตำบลเมืองเก่า ประจวบคีรีขันธ์ ๖ อำเภอ
 ประจวบคีรีขันธ์ ทั้งทว่าการอำเภอบ้านเกาะหลัก จังหวัดประจวบคี-
 ริขันธ์ ตั้งแต่เดือนตุลาคม รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๗ เป็นลำดับมา ใน
 ระหว่าง รัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๓ - ๑๑๔ ถึง ๑๑๖ จังหวัดเพชรบุรี
 ได้แบ่งการปกครองแยกออกเป็น ๓ อำเภอ ฝ่ายตะวันออกให้น้ำเพชรบุรี
 เรียกว่าอำเภอขุนชำนาญ ฝ่ายตะวันตกแบ่งเป็น ๒ ภาค ๆ หนึ่ง
 เรียกว่า อำเภอหลวงพรมสาร ภาคใต้ อำเภอหลวงศรีเทพภิบาล
 ทั้ง ๓ อำเภอนี้ ไม่มีสถานที่ทำการ เมื่อผู้ใดมีกิจอย่างใดก็ให้ไปหา
 ผู้ปกครองที่บ้าน และได้ยกเมืองประจวบคีรีขันธ์ จังหวัดปราณบุรี
 มาอยู่ในความปกครอง ของจังหวัดเพชรบุรีด้วย รวม ๕ อำเภอ
 และใช้คำนำนามว่า ผู้ว่าราชการอำเภอเมืองปราณบุรี เมืองประจวบ
 คีรีขันธ์

ต่อมาได้มีการเปลี่ยนแปลง คือ

๑ อำเภอเมืองเพชรบุรี ทั้งทว่าการอำเภอ ริมถนนราชวิถี
 ตำบลคลองกระแสง จังหวัดเพชรบุรี แตรรัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๒ และ
 เปลี่ยนนามอำเภอรว่า อำเภอคลองกระแสง จนทุกวันนี้

๒ อำเภอบ้านแหลม เมื่อรัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๕ ย้ายตัวคราว
 ครนรัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๒ ได้ตั้งขึ้นอีก ทั้งทว่าการอำเภอในเขต
 วิกนออกทันสน ตำบลบ้านแหลม เรียกว่า อำเภอบ้านแหลม มา
 จนทุกวันนี้

๓ อำเภอนายาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๗ ได้ยกฐานะการอำเภอมาตั้งที่บ้านหนองจอก ตำบลหนองจอก จังหวัดเพชรบุรี เปลี่ยนนามว่า อำเภอหนองจอก จนทุกวันนี้

๔ อำเภอห้วยสะพาน เมื่อรัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๕ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอ ไปตั้งริมเขาย้อย เรียกนามว่าอำเภอ เขาย้อย ต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๕ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่บ้านน้อย ตำบลห้วยหลวง แต่คงเรียกอำเภอเขาย้อย จนทุกวันนี้

๕ อำเภอปราณบุรี จังหวัดประจวบคีรีขันธ์ เมื่อรัตนโกสินทร์ ศก ๒๒๖ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอ มาตั้งที่ท่าเนียบปากคลองปราณบุรี ตำบลปากคลองปราณ เรียกว่าอำเภอปราณบุรี ส่วนอำเภอประจวบคีรีขันธ์ ไม่มีการย้ายถอนและเปลี่ยนนามอย่างไร ครั้นรัตนโกสินทร์ ศก ๑๒๖ ยกอำเภอปราณบุรี อำเภอประจวบคีรีขันธ์ ขึ้นเป็นจังหวัด เรียกว่า จังหวัดปราณบุรี ชาติจากความปกครองของจังหวัดเพชรบุรี จนทุกวันนี้ ภายหลังรัตนโกสินทร์ ศก ๑๑๕ ได้จัดตั้งอำเภอขึ้นในจังหวัดเพชรบุรี อีกอำเภอหนึ่ง ตั้งที่ว่าการอำเภอ ที่บ้านวังไคร้ เรียกว่าอำเภอแม่ประจัน พ.ศ. ๒๔๕๘ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอมาตั้งที่บ้านท่าเหว อำเภอยางห้อย เรียกว่าอำเภอยางห้อย พ.ศ. ๒๔๖๑ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอยางห้อย ไปตั้งที่บ้านท่ายาง ตำบล ธารขอน เรียกว่า อำเภอยางห้อย จนทุกวันนี้ พ.ศ. ๒๔๖๐ ได้จัดตั้งอำเภอเพิ่มขึ้นอีกอำเภอหนึ่งในจังหวัดเพชรบุรี ตั้งที่ว่าการ

อำเภอที่บ้านชนอน ตำบลท่าช้าง เรียกว่าอำเภอท่าช้าง ครั้น พ. ศ.
๒๔๖๗ ได้ย้ายที่ว่าการอำเภอ มาตั้งที่วัดใหม่ ตำบลบ้านลอก เรียกว่า
อำเภอท่าช้าง อยู่จนทุกวันนี้

รวมอาณาเขตจังหวัดเพชรบุรีเวลานี้ มีเนื้อที่ประมาณ ๗,๐๐๐
ตารางกิโลเมตร หรือ ๔,๓๗๕,๐๐๐ ไร่

ตำแหน่งผู้ว่าราชการเมือง

เมืองเพชรบุรี กล่าวกันว่า แต่ก่อนเป็นเมืองที่มีเจ้าผู้ครองนคร
โดยเป็นเมืองลูกหลวงของเมืองนครศรีธรรมราช ทั้งในครั้งหนึ่ง ที่
พระเจ้าธรรมราชาธินาเคนทว ได้ครองพระนครศรีธรรมราชเป็นอิสสระ
อยู่นั้น ได้โปรดให้พระฤทธิสาร ซึ่งเป็นพระโอรส มาครองเมือง
เพชรบุรี เป็นต้น ต่อมาเมืองเพชรบุรี จึงได้ถูกเป็นเมืองขึ้นกรุงสุโขทัย
และของกรุงศรีอยุธยา ตลอดจนกรุงรัตนโกสินทร์ และในคอนน
ปรากฏนามผู้ที่เจ้าเมือง คือ

๑ ในรัชกาลแห่งสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฟ้าโลก สมเด็จพระ
รามาธิบดีที่ ๑ ตลอดจนถึงรัชกาลแห่งสมเด็จพระรามาธิบดี
ที่ ๒ คือ สมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย นั้น พระยาเพชรบุรี (พน)
ได้เป็นเจ้าเมือง

๒ ถึงรัชกาลแห่ง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๓ คือ พระบาท

สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยายมราช (ทองสุข) กับพระยา
มหาศาลวันนามเทโค (เกตุ) เป็นเจ้าเมือง

๓ ถึงรัชกาล แห่ง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว พระยาสุรินทรภักดี (บัว) เป็นเจ้าเมือง

๔ รัชกาล แห่ง สมเด็จพระรามาธิบดีที่ ๕ สมเด็จพระ
จอมเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าพระยาสุรพันธ์พิสุทธิ์ (เทศ บุนนาค) เป็น
เจ้าเมือง

๕ ในรัชกาล แห่ง พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๖
มี พระยาสุรินทรภักดี (ทอง จันทรางค์) พระยาพัชรินทรภักดี
(ชุย โสธานนท์) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด และเมื่อท่านทั้งสอง
ได้ย้ายไปรับราชการในตำแหน่งอื่นแล้ว นายพันเอก และ อำมาตย์เอก
พระยาสุรพันธ์เสน (อิน บุนนาค) ก็ได้เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด
พ.ศ. ๒๔๗๒ — ๒๔๗๓ พระยาจินตารักษ์ (จำลอง สวัสดิ์ชูโต)
เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด พ.ศ. ๒๔๗๔ — ๒๔๗๕ พระยาวิเศษ
ภักดี (ม.ล. เจริญ อิศรางกูร) เป็นผู้ว่าราชการจังหวัด พ.ศ.
๒๔๗๖ — ๒๔๗๘ นายพันเอก หลวงอาสาศรีศิลป์ (เปา อินพทิต)
เป็นข้าหลวงประจำจังหวัด พ.ศ. ๒๔๘๐ พระยารัษฎานุประดิษฐ์ (วิง
สิทธิเทคนันท์) เป็นข้าหลวงประจำจังหวัด จันทกวนัน

เกร็ดตำนานเมืองเพชรบุรี

คำนำ

แต่ในกาลปางก่อนศึกดำบรรพ์โพ้น พระนครเพชรบุรี เป็นเมือง
มีเกียรติยศ สมมติราชครอบครอง มาเป็นลำดับ ๆ เป็นเมืองเกษมसार
พร้อมสรรพด้วยความสนุกสำราญรื่นรมย์ทุกประการ มั่งคั่งด้วยคุณ
สมบัติและทรัพย์ศฤงคาร ทั้งมีป่าไม้อาจารย์เป็นประธานทิศ สิ่ง
สอนสถานศิษย์บรรลุดิลกวิทยาภาดาอาคม เวททางคัมภีร์สำเร็จ
อิทธิฤทธิ์บุญฤทธิ์ เป็นเมืองมีเกียรติยศไพศาลแผ่เผยเดชานุภาพ
ความมั่งคั่งสมบูรณ์ไปในนา ๆ ชาติทั้งหลาย ปราศจากภัยอันตราย
ศัตรู หมู่ ปรักภัยเสนหนาม ชาวเมืองเกษมสำราญบานใจ ไพร่
ฟ้าหน้าใสทั่วหน้า มีฝูงชนกลั่นเกลื่อนล้นหลายไปทั่วทุกภูมิภาค
มากมายด้วยชาวเจ้า และพวกพ่อค้า นา ๆ ชาติ แยกเมือง มาพึ่งพา
ขาย สินค้าใหญ่ที่เป็นประธานทรัพย์สินว่าขึ้นชื่อฤๅชา คือ ป่าตาล ดง
ตาล มีอยู่ทั่วทั้งอาณาเขต มีโคตรเพชรอันตรัยศรจักรจักร
เพลิงกลางราตรีส่องแสงสว่างพราวระกับดาวประกายเขา ยังเกิดม
ปรากฏขึ้นเป็นเกิณยออกเขาใหญ่ทันดินแดน ได้อาศัยแสงเพชร
พลอยแห่งภูเขานั่นเป็นเหตุ ภูเขานั่นจึงได้สมญาพิเศษเรียกว่าเขาแท่น
คือแลคต่างพร้อย เพราะเหตุเพชรพลอยปรากฏแล้วณยอดภูเขานั่น
ท่านโบราณกษัตริย์ทั้งหลาย ผู้เป็นต้นกันสร้าง พระนคร จึงขนาน
นามกรเมืองนั้นว่า เมืองเพชรบุรี กระนั้นแล

เรื่องมหาเกศรา

แต่เมื่อครั้งตกคำบรรพโพ้น เวียงทะเลเพชรบุรีปรากฏว่ามีแต่น้ำ กษัตริย์นั้น ยังมีมหาเกศราลำเถาใหญ่หมากลำหนึ่ง ว่าเป็นเทพยดามีตรีศูยน์ผาหอยกาบซึกหนึ่ง อันลอยอยู่ตรงททกวนนเรียกว่าบ้านพอหอย ทางตะวันออกนั้น ไต่ท้องเทียวยู่กลางทะเล กว้างยาวใหญ่แต่ละด้านนับด้วยโยชน์ ๆ เป็นประมาณ ในลำเกศรานี้มีบ้านเรือนเรือกสวนไร่นาแบ่งไว้เป็นแผนก ๆ มีสิ่งสี่สารสัตว์นกต่าง ๆ เล่ากันว่าลำเกศรานี้ลอยอยู่ในทะเล ปรากฏว่ากับบ้านเรือนที่คงอยู่บนพื้นดินนั้น สินค้าในลำลำเกศรานี้ มีสารพัดทุกอย่าง เป็นที่จำหน่ายขายชอกกันแต่พวกชาวเขาชาวตอน ครึ่งหนึ่งลำเกศรานี้ ไต่เล่นผ่านมานาน้ำเห็นอกเขาตกหนึ่ง ท้องลำเถาไต่กระทบเขายอกเขาหักกระดอน น้ำพัดไปตกอยู่ที่ตำบลหนึ่งซึ่งเรียกว่า เขาพนมขวก ยังปรากฏอยู่ณระหว่างเขามหาสวรรค์กับเขาหลวงทกวนนี้ และตัวเขาเกมนั้น เมื่อยอกหลุดไปแล้วตรงกลางก็คอดลาดยาวไป เลยเรียกกันว่าเขากว้าง กลายเป็นเขตต์แยกเขาพิศเคียวกันนั้นออกเป็นสองลูก เรียกว่าเขายันไต่อิฐ ลูกหนึ่งจึงไต่พิศกันในภายหลังว่า เขากวนนี้ เป็นทางเรือ หรือทำลำเถาแต่นั้นมา

ฝ่ายว่ามหาเกศรานี้ ตั้งแต่วันที่ไต่กระทบยอกเขามาวันนั้น ก็

ฝ่ายสำเภาใหญ่นั้น เมื่อลอบไปไต่สั๊กหน้อย ก็ถูกลบตะเภา
เป็นพยุพัตคณกรและแทกเอาสำเภาทะเล เพราะเป็นท้าวบาราย น้ำ
เข้าท้องเรือไต้ พวกลูกเรือไต้ช่วยกันออกและวินน้ำ แล้วใช้ใบ
ทวนกลบมาทเรือทะเลนั้น จึงเรียกว่าบางทะเลต่อมา สำเภาลอบมา
ถึง ย่านทะเล คำบารายหนึ่ง ถูกลมบ้าหมู พัดเอาหมุนคว้าง ตังจักรหัน
จะลงสมอ รือเรือก็ไม้ไต้ ไม้มีสมอจะลง สำเภาที่หันเหหมุนไปตาม
ลมตก ที่ตรงนั้นจึงเรียกในภายหลังว่า คำบารายทะเลเก่าต่อมา สำเภา
มโหฬารนั้น ไต่เหหมุนคว้างไปจนถึงย่านทะเลแห่งหนึ่ง ก็จมลง ผงคน

และสัตว์พลัดพลายพากันจมน้ำตายมากที่ลำภาจมนั้น เมื่อน้ำเริ่มลด
แล้ว เล่าว่ายังแลเห็นเสากระโดงโผล่อยู่ในมหาบัง เรียกกันว่า อู่
ตะเภา แต่กาลนั้นมา บ้างก็เรียกว่า อู่ตะเภา เพราะอู่ไม่ไหว
เรือจึงจม

ฝ่ายฝูงคนที่เหลือตาย ได้พากันว่ายและเกาะกระดานเครื่องเรือ
ต่าง ๆ ไปขึ้นไต่ที่เขาตำบลหนึ่ง ตั้งชุมชนบ้านเรือนอยู่ที่เขานั้น
ภายหลังนิยมว่า เป็นคนสกุลแห่งเจ้าลาย ณเขาเจ้าลายนั้น

เรื่องท้าวเมืองโล เจ้ากังจัน และเจ้าลาย

ว่าทวยโลกเมื่อครั้งกัลป์คนั้น โลกเรามีแต่น้ำกับฟ้า ตอน
ตั้งแต่นั้นมาช้านาน จึงน้ำทะเลลดแล้งงวดลง จนปรากฏยอดเขา
และภูเขาเป็นบางแห่งแล้ว ก็ปรากฏพื้นแผ่นดินเป็นบางแห่ง ที่
ปรากฏแผ่นดินเป็นพื้นแผ่นดินนั้น ปรากฏทวยภูมิตัวปรางค์ก่อนประเทศ
ทั้งปวง จึงได้สมมติเรียกที่ตรงนั้นว่า มัธยมประเทศ ในตอนที่
มัธยมประเทศได้ตั้งเป็นบ้านเป็นเมืองลงบางแห่งบางประเทศ แต่ยังไม่
ถึงเป็นพิภพแผ่นดินนั้น จะเห็นได้ว่าระคัยน้ำค้ำน้ำคั้นออกมาก เฝือก
มีภูเขาและแผ่นดินบางประเทศบางแห่ง เฝือกโผล่จากน้ำ หรือเฝือกเป็น
พิภพเป็นสันโขดเขินเนินเขาและดิน ขึ้นกระบ่อนกระเบ้น ในเวียงน้ำ
บางแห่ง เช่น ตั้งเวียงทะเลท้านตะวันออก แห่ง วมภูทิวปทเวียงต่าง ๆ

เมื่อครั้งพระพุทธองค์ยังทรงพระชนม์อยู่ ได้เสด็จถึงเวียงทะเลวามัญ
เกาะหงษาเพื่งจะไผ่จากน้ำ ประเทศหนองโสน น้ำยังเจิ่งท่วมไป ต้อง
ประทับบนเขาราว ๓ เดือน เมื่อเสด็จเข้าสู่พระปรีณิพพานแล้ว น้ำ
เมืองสขนาลย น้ำทะเลยังท่วมถึงหน้าเมือง ที่เงาพระพุทธบาท น้ำ
ทะเลยังซัดถึงจนพระฐานเก็จจำเริญสมาณธรรมไม้ได้ หนวกหู จนต้อง
ย้ายไปเหยียบมือน

บ้านเพชรบุรีเวลานั้น ก็อาจกล่าวได้ว่า เวลาหนึ่งเค็มจะเริ่มเป็น
บ้าน เป็นเมือง ก็ได้ทั้งอาณาจักรของกษัตริย์ชนทอมนเขา หรือให้
เขาก่อนเป็นเค็มมา ทั้งตำนานกล่าวว่า เขาเจ้าลาย ซึ่งเริ่มแรกมีเจ้า
องค์หนึ่ง มีฤทธิ์เดชไต่ปากครองเขานั้น เขานั้นจึงได้เรียกชื่อว่า เขา
เจ้าลาย ตามนามเจ้า และยังมียกเขาหนึ่ง เรียกว่า เขาคาม่องไล่
หรือท้าวม่องไล่ ก็เป็นเจ้าครองอยู่อีกเขาหนึ่ง และเจ้ากังจันหนึ่ง
กระเนความในเรื่องตำนานเขาเจ้าลาย ตามภูมิของเขาคาม่องไล่
ซึ่งในเวียงทะเลเพชรบุรี มีเขาหลายลูกที่แลเห็นเป็นกระบี่กระบวม
อยู่ริมน้ำ เวลานั้นบางเขาก็มียกขึ้นเรือนประกอบการทำมาหากิน
บางเขาก็ต้งเป็นบ้านเป็นเมือง มีแทบทั่วไปตามลูกเขา การทำมาหา
กินในชั้นนั้น ก็เรือหาปลาจับสัตว์ทะเลขาย แลกแก่ประเทศที่เป็นดอน
เป็นเนินต่าง ๆ

การทยอยเอาลูกเขาเป็นบ้านเป็นเมืองลงนั้น มีทางหากินอยู่ ๒
ทาง คือ ทางที่หนึ่งนั้น หากินทางสลักปล้นเรือพ่อค้าพาณิชย์ที่ค้าสำเภา

แล่นผ่านมาใกล้เขา ทางหนึ่งหากินทางพรานปลาเป็นชาวประมง
แลกเปลี่ยนก็เอา แยมซึ่งปล้นสะสมชาวเรือก็เอา

อำนาจอุกฉกรรจ์นั้นจึงได้เกิดเป็นเจ้าทะเลขึ้น การที่จะปกครอง
เขาเป็นเจ้าทะเลได้ ก็อาศัยฤทธิเดช มีมอฬอชาคนเกรงขาม จึงจะ
ตั้งตัวได้ เวลานั้น เวทีทะเลเพชรบุรีมีเจ้าอยู่ คือ เจ้าลาย ๑ ท้าว
ม่องไล่ ๑ และเจ้ากังจัน จะอยู่เขาโตหรือเวทีทะเลอื่น ๑

ตำนานเขาเล่าว่า เจ้าเขา ๓ ตนนี้ มีฤทธิเดชมาก ชนชอล้อมนาม
อยู่ในเวทีทะเลคนละตำบล แต่ท้าวม่องไล่ มีวิชาสยงาม ทรงรูปโฉม
ลือชาทั่วไป มีคนปองหวังอยู่เป็นอันมาก วันหนึ่งเจ้าลายคิดจะไป
ดูทิวนาง จึงปลอมเป็นพรานปลาไปค้าที่เขาท้าวม่องไล่ มีนาง
สาวในแม่ครัวเครื่องเสวยมาขอปลาไปถวายนาง แล้วทูลว่าพ่อค้า
ปลาคนหนึ่งรูปสวย ทัวลายพลึงทองคำเป็นสังวาลย์ พระธิดา
ไถยนึกอยากดู จึงได้สั่งให้เอาปลาไปขายในวังถึงตำหนัก พระธิดา
ได้เห็นเจ้าลายสะสวยก็ให้กรัก ท่อปลาพลางตรัสชมแยมกับเจ้าลาย
เจ้าลายก็พุดจาแหม่มช้อยถ่อมตนพลาง ชายหูชายตาพลาง จนต่างคน
รู้สึกปฏิพัทธ์กัน เจ้าลายเลยถวายปลาพระธิดา โดยไม่คิดเอาราคา
พระธิดาจึงได้ประทานของรักรางวัลตอบ

ก่อนนั้นมา เจ้าลายก็พักอยู่ที่ท่าเรือ ให้ย่าวไพร่ไปบรรทุกปลา
มาขายทุกวัน การถวาย กษัตริย์ปลานั้น จนเป็นเรื่องสนิทยิตชอยกัน
ทั้งนางท้าวมารดาที่โปรดปรานเจ้าลาย จนภายหลังรู้เรื่องกันชัดว่า

เจ้าลาย เป็นเจ้าอยู่เขาเจ้าลาย ได้พิกษาข้อพระธิดาท่อนางท้าว ๆ
ได้ท้าวหรือท้าวเมืองไต่ก็ตรัสว่าตามใจ จึงนับเป็นการตกลงจนนางท้าว
รับหมั้นของเจ้าลายไว้แล้ว ได้กำหนดฤกษ์อภิเษกสมรสกันด้วย

ในระหว่างหมั้นนั้น เจ้ากังจันได้ทราบเรื่องราวเขาหมั้นกันแล้ว
เมื่อได้ข่าวพระธิดาท้าวเมืองไต่สวดย จะใคร่เห็นตัวนางบ้าง ก็นำ
เอาของทองเงินรูปพรรณบรรดาสำเภา ปลอมเป็นพ่อค้ามายังเมือง
ท้าวเมืองไต่ ชาวเมืองเห็นลำเภามา พาขึ้นลงไปซื้อผ้าแพรพรรณ
ต่าง ๆ เจ้ากังจันได้ผ้าแพรของดี ๆ ขนจากลำเภาไปถวายเป็นบรรณาการ
ท้าวเมืองไต่ เจ้าพนักงานนำพ่อค้าลำเภาเข้าถวายของวันนั้น ท้าว
เมืองไต่ เมื่อได้เห็นของผ้าผืนแพรพรรณมีค่าต่าง ๆ ก็ดีพระทัย ตรัส
ชมเชยพ่อค้าลำเภาต่าง ๆ และทงตรัสให้นางท้าว พาพระธิดามา
ชมและเลือกของบรรณาการ เจ้ากังจันก็ได้เห็นพระธิดา พระธิดา
ก็ได้เห็นเจ้ากังจันแล้วด้วยกันทั้งสองฝ่าย

จนภายหลัง เจ้ากังจัน นำของวิเศษยิ่งกว่าหลายสิ่งเท่าเข้าถวาย
อีก ท้าวเมืองไต่เห็นของมีค่ายิ่งปลื้มใจสุดจะปลื้ม เจ้ากังจันได้ทักทูลว่า
ตนเป็นเจ้ากังจันจะขอเป็นสวรวรณปาตุกาทองรองรับยาทยาของสว สว
ตนให้อยู่ใต้พระบาท เวลานั้น ยังห้ามพระมเหสีไม่ จะขอพระธิดา
ไปอภิเษก เป็นเอกอัครมเหสี

ท้าวเมืองไต่ก็ยินดียิ่งด้วย เจ้ากังจันเป็นเจ้าสืบฟ้าสืบทะเล
มาก็กตัญญู มั่งมีสมบัติไม่มีใครสู้ได้ในโลก ก็ให้เฝ้าสนิท

ล้มคิดว่าพระธิดาได้รับหมั้นเสียแล้ว จึงยอมให้พระธิดา และยอมหมั้นกำหนดฤกษ์อภิเษกสมรส วันนั้นก็ไปตักฟองกันกับวันกำหนดอภิเษกฤกษ์เดียวกับเจ้าลาย เพราะโหรคนเดียวกัน

ครั้นเมื่อถึงวันกำหนดอภิเษกสมรส เจ้าลายก็ยกพยุหยาตรานาวาทัพแห่งเครื่องขันหมากมาทอดทำอยู่หน้าเมือง

ฝ่ายเจ้ากรุงธนบุรีก็ยกพยุหยาตราลำเลียงเครื่องขันหมาก มาลอยลำอยู่หน้าเมืองพร้อมกัน แล้วทั้งสองฝ่ายก็แต่งทูตให้ขึ้นเฝ้า ท้าวเมืองไค้ แดงเหตุแห่งการขันหมากซึ่งจะขอรับนางไป ท้าวเมืองไค้ก็พิจารณาเหตุ เห็นว่าจะต้องทำสงครามกันแน่แล้ว จึงเพทขายผิดแก่ทูตทั้งสองว่า ให้ถอยลำเลียงและกองทัพเรือออกไปจอดเสียให้ห่างหน้าเมืองเสียก่อน ฝ่ายนครเมืองไค้จะได้จัดการกระบวนเรือรับรอง แต่เห็นให้เป็นเกียรติยศ จึงจะเป็นการรงคงาม

ครั้นกองทัพสองฝ่ายถอยห่างออกไปแล้ว ท้าวเมืองไค้ก็เกณฑ์เรือปลาเรือทะเล และลำเลียงใหญ่น้อย ให้มาลอยล้อมนครรอบเขาพร้อมด้วยสาตราอาวุธครบมือกัน แล้วจึงให้ทูตมาทูลเจ้านครทั้งสองว่า ท้าวเธอไค้ลั่นวาจาว่าจะยอมยกพระธิดา ให้เจ้านครทั้งสองตามนัยหมาย แต่พระธิดามีพระองค์เดียว ก็จะต้องแล่งพระธิดาออกเป็นสองภาค แบ่งให้กันคนละซีกละนึ่ง เจ้านครทั้งสองจะยินยอมหรือไม่

ฝ่ายเจ้านครทั้งสองได้ทราบคำทูตทูลดังนั้น ก็ตกใจไม่ยินยอมรีบให้ทูตกลับไปทูลว่า ที่จะแบ่งภาคนางนั้นไม่ถูกต้องคลองยุติธรรม

ฝ่ายเจ้านครทั้งสอง เมื่อใดตอบทุกแล้ว เจ้าลายก็แห่เรือ
ขึ้นหมากไปขึ้นพักไว้ที่เขาแห่งหนึ่ง (ซึ่งภายหลัง ปรากฏชื่อว่า เขา
สามร้อยยอดนั้น หมายความว่ายอด คือ ชองขึ้นหมาก) แล้ว
ก็ธำนาว่าทัพมาจะรบกับท้าวเมืองได้ แต่ทว่าเวลานั้น เจ้ากังเงินผู้ศาล
โมหะมธุระ ได้เข้าประชิดท้าวเมืองได้อยู่แล้ว

ท้าวเมืองได้ก็ทรงพระศทาทาฤาเดช ลงเรือรบแผลงฤทธิ์เข้า
เจ้ากังเงิน ลำเรือลากาก็แตกร่นล่าหนีไป ท้าวเมืองได้ไล่ตามค
จนขับพลขึ้นปล้นบนลำเรือ จับได้ไ้ก่ง ลำคำคันหน บนเรือผู้คนพ่อค
จันได้สิ้น แต่เจ้ากังเงินได้โค่นนำหายไปในก้นทะเล

ท้าวเมืองได้ก็ให้เททองเครื่องขึ้นหมากเจ้ากังเงินลงทะเล (กลาย
เป็นหอยเป็นปลาไปสิ้น จนภายหลังปรากฏชื่อว่า หอยมวนพล
คลองชนมจีนเป็นอาทิ)

เมื่อเวลาเจ้ากังเงินคิดเมืองนั้น ฝ่ายพระธิดาเกรงว่าจะเสีย
เจ้ากังเงิน เพราะนางไม่รัก จึงไ้ลอบลงเรือหนีไปในกลางคืน จะ
เข้าหาเจ้าลาย แต่เผอิญคลื่นไ้ซัดเรือซัดเซไปล้มลง นางไ้ว่าย
น้ำไปขึ้นอาศัยอยู่ที่เขาหนึ่ง (ซึ่งภายหลังปรากฏชื่อว่า เขานมสาว)

เมื่อเจ้าลายขับเรือรบมาถึงเมือง ไม่เห็นทัพท้าวเมืองได้ ก็ให้ขับ
พลเข้าเมือง เข้าค้นในราษฎรหาเพื่อจะหานาง พบแต่นางท้าว มารดา
ทราบว่านางไ้ลงเรือไปหากองทัพตน แต่ไม่พบกัน ก็รีบถอยทัพออก
จากเมืองม่งได้ เพื่อกตามหานางกลางทะเล ไปพบนางที่เขานางสาว

นั้น จึงได้รับนางกลับ พวกจีนที่เรือแตกคึกเคาะอยู่ จะพาไปหา
เจ้าลายแล่นมากลางทะเล

ท้าวม่องไล่ เมื่อมีชัยชนะแก่เจ้ากังจันแล้ว ก็ขับให้คุมสำเภา
เลากาลินค้าเข้าของเงินทองผู้คนจีนที่จับได้เอามาเมืองมากมาย ขึ้น
เมืองแล้วไม่เห็นพระธิดา ถามนางท้าวว่าพระธิดาหายไปก่อน แต่
เจ้าลายยังไม่ได้เข้าเมือง ท้าวม่องไล่กรวณางท้าว จึงได้จับตัว
โยนทะเลเสียให้ตาย นางท้าวได้ว่ายน้ำทะเลไปขึ้นได้ ที่เขาหนึ่ง
(ซึ่งเรียกว่า เขาแม่รำพึง ต่อมาในภายหลังนี้)

แล้วท้าวม่องไล่ให้จัดเรือรบเป็นอันมาก ยกกองทัพเรือเที่ยว
ไล่ตามหาพระธิดากลางทะเล ได้เห็นกองทัพเจ้าลายกำลังแล่นจะกลับ
เมือง ท้าวม่องไล่ก็ขับพลเข้าไปสะกดตาม เจ้าลายเห็นว่ากองทัพ
ศัตรูมากมายจะหนีไม่พ้น จึงได้แวงกองทัพเข้าแอบเขาตลิ่งหนึ่ง แล้ว
ยกขนดงมันรบย่อยทยอยเข้านั้น

ท้าวม่องไล่ก็ให้ล้อมไว้รอบเขา เจ้าลายจะแหกออกก็ไม่ได้
ต้องแพ้อยู่บนยอดเขา พวกจีนขาดเสบียงอาหารอดอยากเต็มที มี
เสบียงกรังก็ขาดทั้งกระบี่เท่านั้น (เขานั้นจึงได้ปรากฏชื่อว่า เขา
เสวยกระบี่ต่อมา) เมื่อเจ้าลายอดอยากหิวโหยเต็มที จึงปรึกษากับ
พระธิดา ๆ ว่าให้ลงไปองง้อขอรับผิขอยเสียเถิด แล้วก็พากันลง
มาขอโทษต่อท้าวม่องไล่ ๆ ก็หายพิโรธ แล้วก็รับมาอภิเษกสมรส
กันที่เมืองม่องไล่ แล้วส่งกลับไปครองเขาเจ้าลายต่อมา

ครั้นกาลนานมา แต่บรรดาเจ้าเขาทั้งหลายได้สืบทอดกัน
 เมื่อตั้งเอกราชอยู่ตามจอมเขาค้าง ๆ นั้น ได้ทำสงครามกันเหตุด้วย
 แย่งนางกันบ้าง แย่งเขากันบ้าง จนรวม ๆ กันเป็นเจ้าอำนาจ เจ้า
 ทะเลในย่านทะเลหนึ่ง ๆ นั้นเป็นเอกราชหนึ่ง ในวงเขาทะเลหนึ่งนม
 นานมา จนน้ำทะเลลบกแห้งลงเป็นโขดเป็นเนินเป็นเนินดินคองถึง
 กันเป็นผืนแผ่นดินผืนหนึ่งผืนดินผืนเดียว ก็ยังคงถืออำนาจสืบ ๆ กัน
 จึงได้จัดตั้งชนบทนิคมคามราชธานีใหญ่ตามภูมิพื้นแผ่นดินอัน
 เป็นดังกำพรพรรณ

จังหวัดเพชรบุรี

ภูเขาและถ้ำ

เขามหาสวรรค์ เขาหน้าบ้านเรียกกันว่า เขาวัง อยู่ในบริเวณเมือง กำเนิดของเขานี้กล่าวกันว่า เทพเพชรบุรีเป็นทะเล ท่อมน้ำทะเลลง ก็ปรากฏเป็นเขาเตา ๆ ขึ้น ชั้นเดิมที่เคียวเรียกว่า เขาสมนชั้นนี้จะเรียกกันมาช้านานเท่าใดหาทราบไม่ มีตำนานกล่าวในแผ่นดินสมเด็จพระพนมว่า เรียกว่า เขาศรี มีเรื่องทหารเอกของกรุงศรีอยุธยาว่า ขุนแผนไปซื้อม้าสีหมอกมาได้ พักที่ศาลาข้าหลวง ซึ่งเข้าใจว่าคงอยู่ไม่ไกลกับศาลา ตาแง หรือ แท่งแง ศาลานี้ตั้งอยู่ระหว่างเขายันไทรบุรี และ เขาศรี เวลานั้นหกฟingersและรอดอนแล้ว ที่เรียกว่าเขามหัยสวรรค์ (มหาสวรรค์) นั้น โดยเมื่อรัชกาลที่ ๔ ได้ทรงสถาปนาขึ้นบนเขา ซึ่งเรียกว่า พระนครคีรี (เขามหาสวรรค์ สูง ๕๕ เมตร) มีปราสาทราชฐาน พระที่นั่ง ตึกงาม หลายองค์ ยังถาวรใช้การได้ เป็นพระราชวังที่ประทับแห่งหนึ่ง เป็นทั้งงดงามและสบายกับได้โปรดให้สร้าง วัดมีพระปรารักษ์เจดีย์ย่อม ๆ ไว้บนเนินเขาวังวัดหนึ่ง เรียกว่า วัดมหาสมณาราม เป็นวัดพระสงฆ์ธรรมยุติกนิกาย เขามียอด ๒ ยอด ๆ หนึ่งมีเจดีย์ใหญ่ อีกยอดหนึ่งมีพระนครคีรี คนที่โดยสารรถไฟผ่านไปมาถึงจังหวัดเพชรบุรี จะแลเห็นพระเจดีย์ และพระ

นครครุฑไคร้ไกล เมื่ออยู่บนยอดเขาจะแลเห็นทะเล และภูมิประเทศ
 ไคร้รอบตัวคึกเขินทั้งดงมาก เขิงเขามีวัดพระสงฆ์ ๗ วัดคือ วัดถ้ำแก้ว
 วัดพระพุทธไสยาสน์ (คือวัดพระนอน) วัดสระบัว วัดรัตนไตรย วัด
 อินทร์ครุฑ (ร้าง) วัดป่าแก้ว (ร้าง) วัดชัย และวัดถ้ำกลบ ถ้ำพัง ถ้ำ
 นาคราช นอกนั้นมีเหวอีก ๒-๓ เหว เหวหนึ่งอยู่ข้างกำแพงพล
 เติงตามทางขึ้นเขาวัง พอสุดเขตตัวดงถึง สระโงกปลายเหวได้ ท
 ตรงกันข้ามข้างขวามือ มีทางเดินลงเพาะคน ลึกเข้าไปหน่อยหนึ่ง
 มีเหวอีกเหว ๑ เหวนี้ใหญ่กว่า มีบางคนอุทริลงไปหาพระธาตุ
 หรือแร่ต่าง ๆ บนเขามีถ้ำนาคราชอยู่ทางคันทะวันตกเฉียงใต้ ใน
 ถ้ำมีรูปพระยานาค ยืนควยปูนอยู่บนแท่น ฤษี และพระพุทธรูป
 ถ้ำพัง อยู่ใกล้กันกับถ้ำนาคราช ไม่สู้จะมีอะไรน่าคนออกจาก
 มีแท่นและช่อไม้ ๆ ซึ่งเป็นที่สำหรับพระสงฆ์ลงไปนั่งวิปัสสนา อีกถ้ำ
 หนึ่งเรียกว่าถ้ำแก้ว อยู่ใกล้เขาวัดถ้ำแก้ว แต่ไม่สู้ลึกนัก เป็นถ้ำ
 สำหรับพระสงฆ์ไปบำเพ็ญพรต มีเตียงและแท่นหิน บรรดาถ้ำที่
 กล่าวนี้ พுகถึงความมั่งคั่งงามสนุกวักครนและพิสดาร แพ้ถ้าเขาหลวง

ถ้ำเขาหลวง

เขาหลวงสูง ๕๒ เมตร ตั้งอยู่ในตำบลธงไชย อำเภอคลอง
 กระแส (เมือง) ระยะทางจากในเมืองไปประมาณ ๘๐ เส้น มี
 ถนนดินสำหรับรถยนต์รุดมาไปมาได้สะดวก เป็นเขาหนึ่งซึ่งมี

ขอเลียงว่า เป็นท้าวธรรมาธิราชของชาวจังหวัดเพชรบุรีและรู้จักกัน
ทั่วไป อยู่ทางทิศเหนือของจังหวัด เขานมถาบทายาทพวกมาก มีถา
ถึง ๑๑ ถา คือ ถาหลวง ถาพระพุทธรูปไสยาสน์ ถาเบญจ ถาเกลือบ
ถาโค ถาหมอก ถาธรรม ถาเงิน ถาแสนกล ถาเจ็ดแท่น
ถาสาริกา ถาถมพระพุทธรูปคือ ถาหลวง ถาสาริกา ถาเจ็ดแท่น
ถาพระพุทธรูปไสยาสน์

ถาหลวง เป็นถาสำคัญกว้างขวางกว่าถาอื่นทั้งหมด ตั้งอยู่
เกือบย่านกลางของเขา ปากกว้าง ๖ วา ก้นถากว้าง ๑ เส้น ยาว
๒ เส้น สูง ๑ เส้น มีปล่องกลางถากว้าง ๑ วา พื้นถาลาตปูอิฐ
เรียบร้อยกว้างขวางมาก ภายในถาข้าง ๆ มีพระพุทธรูปหลายปาง
รายเรียงเป็นลำดับข้างอยู่ปลักข้าง และตามซอกผ้ายาง เป็นแนวเข้า
กระทั้งในคูหาที่มืด พระพุทธรูปนั้นโดยมากมีพระนามพระเจ้าลูกเธอ
ในรัชกาลที่ ๔ ทรงสร้างจารึกไว้ และยังมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่
๕ องค์ มีอักษรจารึกไว้ว่าพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ถึง
ที่ ๕ ได้ทรงสร้างไว้ และมีผ้าพระพุทธรูปจำลองด้วยความสนุกและ
ความเพลิดเพลินในการเที่ยว ถานเป็นที่ประชุมในเทศกาลประจำปี
เวลาตรุษสงกรานต์มีประชาชน ทั้งในท้องถิ่นและนอกท้องถิ่นมานมัสการ
พระพุทธรูปและเที่ยวชมถาชมเขาเป็นจำนวนมากมาหลายพันทุก ๆ
ปี เป็นที่ครึกครื้นยิ่งกว่าเขาและถาอื่น ๆ

ถานอยู่ในความอารักขาของฝ่ายบ้านเมือง เมื่อเข้าไปในประตู

ถ้าแล้วต้องลงบันไดชั้นลึกลงไปยิ่งกันถ้า มทหกเลี้ยว ๒ เลี้ยว
 ตอนบนมีแสงสว่างส่องมาจากช่องบันได สองข้างทางทลงไปในนั้นมี
 พระพุทธรูป พระพุทธรูปทำจำลอง และรูปสังเวช ชอกแซกตาม
 คูหา เมื่อเดินไปถึงวงใหญ่กลางถ้าข้างขวามีระฆังแขวนอยู่ ๑ ใบ
 หลังเสารัฆังเข้าไปมีพระพุทธรูปขนาดกลาง ๕ องค์ มีอักษรจารึก
 ไว้ครึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๑ ถึงที่ ๕ ทรงสร้างไว้
 แล้วเดินลงไปถึงวงใหญ่กลางถ้ามีแสงสว่างส่องจากปล่องไม่ต้องใช้
 โคมไฟข้าง ๆ ถ้าตามชอกคูหาวงเล็ก ๆ หลายแห่ง มีพระพุทธรูป
 บังปากช่องอยู่เกือบทุกช่อง และบางคูหาเป็นหินอ่อนสีเขียวขี้ม้า
 เป็นกลีบ ๆ ขี้ม้าขานลงมาเกือบถึงพื้นข้าง ตามหินขี้ม้ามาหยด
 เป็นระยะอย่างห่างบ้าง หินขี้ม้าเกิดขึ้นด้วยน้ำที่หยดนั่นเอง ทาง
 ทิศตะวันตกในบริเวณวงใหญ่ของถ้ามีกำแพงกันมีประตูเข้าไปข้างใน
 ภายในประตูมีทาง บางแห่งมืด บางแห่งสว่าง นับว่าเป็นถ้ำทางม
 วิจิตรน่าดูเป็นที ๑ ในมณฑลราชบุรี

ถ้าเบียว อยู่กลางย่านถนนทางที่จะไปถ้าหลวง อยู่ข้างขวามี
 ไม่ไกลจากทางเดินเท่าใดนัก ถ้าลงยากมากเพราะเป็นปล่องลงไป
 ลึก ถ้าผู้ใดจะลงไปเที่ยวต้องหาเชือก เส้นยาว ๆ เอาต้นเชือกไปผูกไว้
 กับต้นไม้แล้วหย่อนปลายเชือกลงไปในถ้ำ แต่ไม่มีใครมีผู้ใดพอใจลง
 ไปเที่ยวโดยกลัวอันตราย ทำนานของถ้ำนี้มีผู้ใหญ่ว่า แต่ว่า
 คิดทำบรรพม์พระฤกษ์องค์หนึ่ง เป็นผู้วิเศษ บำเพ็ญพรตอยู่ในถ้ำ ๆ

ทำกิจพิเศษสำเร็จแล้ว ท่านจะไปสู่ข้าพระหิมาพานต์ จึงมีความกรุณา
 กลับกายหลัง ได้ขึงกายสิทธิ์ไว้กลายเป็นเขยวเทียวเพ่นพ่าน
 อยู่ในถ้ำ ถ้าบุญของใครจับเขยวนั้นได้ แล้วเอามาวางลงที่หินขย
 ที่ทำไว้ในถ้ำนั้น เขยวจะกลายเป็นยาอายุวัฒนะของหนหายตัวคง
 กระพันชาตรีวิเศษหลายประการ จึงไค่นามว่าถ้ำเขยวจนทกวัน
 และตามที่เล่ากันว่าบรรดาผู้ที่ได้กินยานานนั้นแล้ว กลายเป็นชาว
 ลีแลไปเสียมากต่อมาก และไปมาอยู่ในถ้ำนั้นเสมอ ถ้ำนี้แต่โบราณ
 ได้เล่ากันสืบมาว่า เวลาใดน้ำทะเลขึ้น ถ้าอยู่ในถ้ำได้ยืนปลาขึ้น
 สันชรั้งคงก้องในถ้ำ ถ้ำนี้มีประโยชน์ที่พระไชยเสนเหยวบันตักคาค
 กว่าหินทองไม่รู้ได้ ยังมีผู้นำหินไปใช้เสมอ

ถ้าเกลบ อยู่ที่เขาหลวง เมื่อไปเที่ยวถ้ำต่าง ๆ ควร
 แวะ เพราะอยู่ต้นทาง การจะหาถ้ำก็ไม่ยาก เพราะมีวัดอยู่ตหนึ่ง
 ชื่อพองกับถ้ำ เรียกว่าวัดถ้ำเกลบ มีตำนานกล่าวว่าเดิมมีเกลบ
 กองอยู่ในถ้ำน้อย ๆ กองก็ใหญ่ ๆ คงกะบุง นัยว่าคนชนก่อน ๆ ที่
 ไปเที่ยวถ้ำได้พบเกลบมาก ๆ ดังนั้น ได้เกิดพิศวงว่า บ้านช่องผู้คน
 ในแถบนั้นไม่มี ทำไมจึงมีเกลบคล้ายกับคนเข้าไปสืข้าวมากมาย มี
 ตำนานประกอบกับถ้ำเกลบนี้ ว่ามีคนจำนวนหนึ่งเรียกว่า พวก
 ลีแลมีของวิเศษเป็นเครื่องกำบังหายตัว พวกนี้ตั้งบ้านเรือนอยู่แถบนี้
 และรูปร่างก็เหมือนกับคนเรา แต่ค่อนข้างสวยสะอาดสะอาดกว่าคน
 พนมเมือง ทั้งเป็นคนมีศีลมีสัตย์ พดคำไหนคำนั้น บ้านช่องเรือน

ชานต้นพันธุ์ผลไม้ก็มีเหมือนกัน แต่เราแลไม่เห็น มีเรื่องหนึ่งกล่าว
 กันว่า มีชายคนหนึ่งขึ้นศาลอยู่ในเวลาเช้า ใต้เห็นคนหาบคอนออก
 จากในถ้ำ เมื่อเดินพามาหน้าหนึ่งก็เอาอะไรไม่ทราบชุกซ่อนไว้ แล้ว
 ก็พากันไป ขากลับมาหาสิ่งของที่ซ่อนไว้แล้วก็พากันหายไป เป็นอย่าง
 นั้นเสมอทุกวัน จนวันหนึ่งชายคนนั้นพอเห็นพวกเหล่านั้นชุกซ่อนของ
 ไว้ จึงเดินเข้าไปดูว่าจะเป็นของอะไร ครั้นเข้าไปพิจารณาก็ไม่เห็นมี
 อะไร แล้วจึงหยิบเอาใบไม้ที่เขี่ยอยู่ติดมือเล่น เดินไปที่โคนต้น
 ศาล แล้วทิ้งไว้ทันที แล้วขึ้นศาลเห็นคอยสังเกตพวกนั้นว่าจะมา
 ทำอะไรกันอีกบ้าง ครั้นไต่เวลาเห็นพวกนั้นกลับมาเที่ยวหาอะไรที่
 ตรงนั้นแล้วก็พากันไป แต่ยังเหลือหญิงสาวอีกคนหนึ่ง เที่ยวหา
 อะไรไม่พบนั่งร้องไห้ ชายคนนั้นจึงลงจากต้นศาลเดินตรงเข้าไป
 ถาม ก็ไต่ความว่าใบไม้หาย จึงนึกขึ้นได้ว่าตนไต่หยิบใบไม้ไปทิ้ง
 ไว้โคนต้นศาล ๑ ใบ จึงกลับไปเอาส่งให้ นางคนนั้นก็ไต่รับเอา
 ใบไม้ไว้แล้วบอกว่าเห็นชาวลับแล ชายคนนั้นนึกถึงชวนมาบ้าน
 นางไม่มา แต่นางเห็นว่าเขามีบุญคุณ จึงยอมให้ชายนั้นไปอยู่บ้าน
 ด้วย (คนลับแลนั้น คนตามพนเมืองพม่าว่าชื่อของไม้ค้อยต่อ) ครั้น
 อยู่ด้วยกันมีลูก ๑ คน ชายผู้นั้นต้องเลี้ยงลูกเอง วันหนึ่งแม่ไม่
 อยู่ลกร้องไห้พลอยเท่าไรก็ไม่นิ่ง จึงพลอยว่า โนนแม่มาแล้วหนึ่ง
 เลี้ยวเถิด ลูกก็นิ่ง ครั้นนานเข้าแม่มายังไม่มาลกร้องอีก แม่ยายจึง
 ถามว่าไต่เห็นว่าแม่มาแล้ว ชายนั้นตอบว่าหลอกลูกเล่นเท่านั้น พอ

ภรรยามาถึงแม่ยายบอกลูกสาวว่าให้ไปเสียให้พ้น คนโกหก ชาย
นั้นจำเป็นต้องลาเพราะเสียสัตย์ เวลาภรรยาขอร้องให้หื้อหนึ่ง
แล้วมาส่งพนงันจึงกลับ ชายนั้นมีความเสียใจเดินโซเซมาตามทาง
มีความว่าคาญห่อขมน จึงเททิ้งเสีย เหลือติดมืออยู่แ่งเดียว ครั้น
ถึงเรือนว่างไว้ ทนออกซ่าน แล้วล้างเท้าเข้าไปในเรือน ภรรยาเก่า
เห็นสามีหายไปนานแล้วกลับมา มีความคิใจออกมาจับ พอหยิบ
ผ้าขาวมาเห็นขมิ้นทวางไว้ จึงแกะดูเห็นเป็นทองทั้งแท่ง จึงถามว่า
ได้ทองมาจากไหน สามีบอกว่าขมิ้นเขาให้มา ฉนั้นโยนทิ้งเสียเหลือ
แ่งเดียว ครั้นรู้ว่าเห็นทองก็กลับไปหาที่โยนไว้ไม่พบ จึงมีความ
เสียใจมาก

เขายันไคอิฐ

เขายันไคอิฐสูง ๑๒๑ เมตร อยู่ตำบลไร่ส้ม อำเภอคลอง
กระแชง ทางทิศตะวันตกของจังหวัด มีวัดพระสงฆ์อยู่บนเขาวัด ๑
มีพระเจดีย์บนยอดเขา ๓ องค์ และยอดเขามิวหารอยู่ ๑ หลัง มี
ถ้ำ ๔ ถ้ำ คือถ้ำประทุน ถ้ำช้างเผือก ถ้ำหว่า ถ้ำตยเต่า ถ้ำ
ประทุนและถ้ำช้างเผือกมีพระพุทธรูป ถ้ำประทุนเป็นถ้ำสำคัญอยู่ทาง
ทิศตะวันออกของเขานี้ ปากถ้ำกว้าง ๔ วา ก้นถ้ำกว้าง ๑ เส้น
สูง ๑๐ วา ในถ้ำลคเลขว่นาชมเล่น มีพระพุทธรูปมาก ถ้าถูก
เข้าพรรษามีพระสงฆ์ไปนั่งวิปสนา เพราะเป็นทสังค และฤกษ์ตรุษ

สงกรานต์มีราษฎรไปนมัสการพระพุทธรูปและเทียวเขาทกขมิได้เข้า
 ขนบยอกเขามีสิ่งประหลาด คือ โยสถเมียบหลวง เมียน้อย ตั้งอยู่
 ขนแอ่งหรือหุบเขา และมีท่านผู้เฒ่าเล่าต่อกันมาว่า มีเศรษฐีผู้หนึ่ง
 มีเคหสถานอยู่ต้นเขาคันตะวันออกเป็นผู้สร้าง แต่จะมีข้อสงสัย
 อย่างไม่ปรากฏ เศรษฐีผู้นี้มีภรรยาอยู่ ๒ คน และประกอบ
 ไปด้วยความศรัทธาใน พระพุทธศาสนา ได้บริจาค ทนทรัพย์ สร้าง เป็น
 อารามขึ้น ภรรยาหลวงสร้างอุโบสถ ภรรยาน้อยสร้างวิหาร ตัว
 เศรษฐีสร้างพระเจดีย์อยู่ระหว่างกลางโบสถ์และวิหาร เศรษฐีรัก
 ภรรยาน้อยมากกว่าภรรยาหลวง ครั้นสร้างพระเจดีย์เสร็จแล้วพระ
 เจดีย์หาตรงไม่ ถ้าไปเทียวชมด้วยตนเองจะเห็นยอดพระเจดีย์ โค้งไป
 ทางภรรยาน้อย และได้สร้างวัดบนเขาคันหนึ่ง ได้มีการย้ายกุฏิ
 พระสงฆ์จนถึง ๓ ครั้ง ๆ ที่ ๑ สร้างทพนดิน หมู่นักพิกล เบื้องบันได
 นาคลงมา เมื่อสร้างเสร็จ พระสงฆ์สามเณร คิณย์อยู่ไม่ สบาย ด้วย
 ความบ่วยไข้ ครั้งที่ ๒ จึงย้ายไปให้เขาที่พระเจดีย์หมู่น เรียกว่า
 ลานวัด พอเสร็จอยู่ไม่สบาย ครั้งที่ ๓ จึงย้ายไปปลูกที่แอ่งหรือ
 หุบเขา ความเจ็บป่วยก็ไม่มีเหมือนแต่ก่อน ดังปรากฏอยู่จนทุกวันนี้
 และเชิงบันไดวัดลงมาพนดิน มีสระน้ำอยู่ ๓ สระ สระเล็ก ๒ สระ
 ใหญ่ ๑ มีน้ำค้างขี ชาวบ้านแถบนี้ได้อาศัยน้ำในสระนี้ประทาน
 และใช้สอยอยู่จนทุกวันนี้ ระยะทางจากแม่น้ำจังหวัดเพชรบุรีถึงเขา
 นราร ๖๐ เส้น มีถนนเรียกว่าถนนบันไดอิฐ ยวดยานพาหนะไปมา

ไต้สะดวกในฤกษ์แล้ว

เขาพนมขวิด สูง ๒๐ เมตร อยู่ตำบลคลองกระแซง ใกล้
กับทางรถไฟ เมื่อชนรถไฟผ่านไปมาแลเห็นไต้ถนัด มีรูปเป็นขวิด
ขนาดเล็ก ตั้งอยู่ในทุ่งนาหลวง มีตำนานกล่าวว่า เขาพนมขวิด
เป็นยอดเขากว้าง เมื่อครั้งแผ่นดินเป็นทะเลสาบน้ำแรงพัดเอายอด
เขากว้างขาดตามลำน้ำไปตกอยู่ที่ทุ่งนาหลวง ขนยอดเขามีพระเจดีย์
๑ องค์ ขนาดย่อม ๆ มีถ้ำ ๑ ถ้ำแต่ไม่ใหญ่โต

เขากว้าง อยู่ในตำบลไร่ส้ม อำเภอคลองกระแซงใกล้กับเขา
บันไดอิฐ มีตำนานเล่ากันว่า เป็นทางสายน้ำพัดแรงเอาเอายอด
เขาขาดตามน้ำไปตกอยู่ที่ทุ่งนาหลวง ซึ่งเรียกว่าเขาพนมขวิด เขา
ที่ขาดไปนั้นเรียกว่า เขากว้าง เลยเป็นทางสำหรับล่องลำภาครองช่อง
ขาดนั้นมีถ้ำ ๑ ถ้ำ ปากถ้ำกว้าง ๕ วา ก้นถ้ำกว้าง ๘ วา สูง ๑๐ วา
ในถ้ำมีขื่อน้ำกว้าง ๑ วา ลึก ๒ วา มีน้ำขังอยู่ตลอดปีไม่แห้ง

เขาอู่ไก่ อยู่ในตำบลห้วยโรง อำเภอเขาย้อย ขนยอดเขามี
พระเจดีย์ ๑ องค์ เวลาชนรถไฟผ่านไปมาจะแลเห็นเขาลูกนี้ได้
แต่ไกล พระเจดีย์ฐานกว้าง ๑๐ ศอก สูง ๓ วา เจ้าอธิการแก้ว
วัดพวงมาลัย จังหวัดสมุทรสงครามสร้างไว้เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๕ ถ้า
แลดูไกลเห็นเป็นรูปกลมยาว พระเจดีย์นันทางดงามขึ้นมาก ถิ่นนา
เทศกาลมีผู้ไปเที่ยวแต่ไม่สู้มากนัก เพราะระยะทางไกลลำบาก

เขาย้อย อยู่ในตำบลท่าการอำเภอเขาย้อย มีถ้ำอยู่ ๑ ถ้ำ

มีพระพุทธรูปและพระพุทธรูปจำลอง จะสร้างเมื่อใดไม่ทราบ ถ้าถึง
เทศกาลสงกรานต์ มีราษฎรไปประชุมนมัสการพระในถ้ำและเที่ยว
เขาทุกขัเสมอ และมีงานเปิดพระพุทธรูปจำลองเป็นงานประจำปี
ทุก ๆ ปี ระหว่างเดือนเมษายนกับพฤษภาคม และตาม
พงศาวดารปรากฏว่า พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ ๔ เมื่อ
ครั้งทรงผนวชอยู่ที่วัดราชาธิวาส พระองค์ได้เสด็จลงมาประทับ
แรมทรงเจริญสมณธรรมอยู่ในถ้ำ ระยะทางขึ้นรถไฟไปมาลงสถานี
บ้านน้อย แล้วเดินไปประมาณราว ๓๐ เส้น กินเวลาราว ๒๐ นาที
หรือจะไปโดยเกวียนหรือม้าก็ได้

เขาตะเครา อยู่ในตำบลบางครก อำเภอบ้านแหลมมีวัดที่
เชิงเขา ๑ วัด บนยอดเขามีวิหารพระพุทธรูปในวิหารมีพระ ๑ องค์
ราษฎรนิยมนับถือกันว่าศักดิ์สิทธิ์ ถ้าเดินเรือผ่านไปก็มักนำดอกไม้
และธูปเทียน ถัดมาเป็นน้ำมนตร์ เมื่อเทศกาลนักขัตฤกษ์พากันไป
นมัสการในเวลาตรุษสงกรานต์ทุก ๆ ปี ซึ่งชาวบ้านเรียกว่า คุณพ่อ
เขาตะเครา เมื่อถึงบ่อน้ำราษฎรนำดอกหญ้าในถ้ำมาบูชา และ
มีชะชวนให้สนุกสนาน มีราษฎรไปมาประชุมมาก ระยะทางจาก
อำเภอมาทะเขานจะเดินหรือขี่ม้าก็ได้ เวลาราว ๓๐ นาที หรือจะ
มาทางเรือก็ได้ และจะไปจากจังหวัดก็ได้เหมือนกัน

เขาทะโมน อยู่ในตำบลท่าเสา อำเภอท่าช้าง มีวัดที่เขา
๑ วัด มีถ้ำอยู่ ๓ ถ้ำ เรียกว่า ถ้ำพระยาแตร ถ้ำผอ (หรือ

ถ้าอัครม) ถ้ายา และถ้าอื่น ๆ อีก เมื่อถึงเวลาหน้าเทศกาลมี
 ราษฎรไปนมัสการทุก ๆ ปี มีตำนานว่า ๓ ถ้า ๆ นี้กล่าวกันว่า คือ
 (๑) ถ้าพระยาแกรก ในถ้ามีพระพุทธรูปหลายองค์ และมีของ
 เก่าต่าง ๆ กลางถ้าชนบนยอดเขาพระพุทธรูปจำลอง ปากถ้า
 ที่ลงถ้ามีรูปปั้นเรียกว่า พระยาแกรก ๒ รูป คือสามภรรยา และ
 มีรูปปั้นหนุมานถือพระขรรค์ไม้ ๑ รูป นับว่าเป็นรูปโบราณที่แปลก
 น่าดู (๒) ถ้าผอก เรียกกันว่าถ้าอัครม คือในถ้าเดิมไม่เดิน
 เมื่อเข้าไปหายใจไม่สะดวกและจุดไฟในถ้าไม่ติด (๓) ถ้ายา มี
 น้ำในถ้าไม่แห้งตลอดปี ราษฎรนิยมนับถือกันว่าน้ำในถ้านี้เป็นยา
 ศักดิ์สิทธิ์ เมื่อเขาน้ำในนี้มารับประทานและอาบ อาจจะช่วยโรค
 ภัยไข้เจ็บให้หายได้ ระยะทางจากจังหวัดไปมาราว ๒ ชั่วโมง ถ้าชน
 รถไฟสายใต้ ไปลงที่สถานีเขาทะโมนแล้วเดินไปพักหนึ่งก็ถึง เพราะ
 ใกล้กับสถานี

เขาถ้ำรง อยู่ในตำบลคำหู่ อำเภอท่าช้าง มีวัดอยู่เชิงเขา
 ๑ วัด มีถ้า ๑ ถ้า และในถ้ามีพระพุทธรูป ถึงเวลาเทศกาลมี
 ราษฎรพากันไปนมัสการพระในถ้า แต่โดยมากมักจะเป็นชาวบ้านนอก
 ที่ใกล้เคียงกับถ้าหรือบริเวณนั้น ส่วนผู้ที่อยู่ต่างท้องที่ไม่ค่อยมีใคร
 ไปเที่ยว

เขาน้อย อยู่ในตำบลบ้านหาด อำเภอท่าช้าง มีวัดอยู่เชิง
 เขา ๑ วัด มีนาถอมรอบ มีถ้า ๑ ถ้า ในถ้ามีพระพุทธรูปจำลอง

เมื่อถึงเทศกาล ราษฎรใน หมู่บ้านใกล้เคียง นั้นพากัน ไป เทยวชมและ
นมัสการพระในถ้ำเสมอทุกปี

เขาชะอำ อยู่ในตำบลบ้านชะอำ อำเภอหนองจอก เวลานั้น
รถไฟผ่านไปมาจะเห็นไถ่ฉนัค มีวัดอยู่เชิงเขา ๑ วัด มีนาและป่า
ล้อมรอบ มีถ้ำ ๑ ถ้ำ ในถ้ำมีพระพุทธรูป เมื่อถึงเทศกาลมีราษฎร
ในหมู่บ้านแถวนั้นพากันไปเทยวและนมัสการเสมอทุกปี

วัดและวัง

วัดพระพุทไธยาสน์

วัดพระพุทไธยาสน์ (วัดพระนอน) มีพระพุทไธยาสน์ อยู่
ที่เชิงเขาหมื่นสรวรรคบ้านไต่ค่อนข้างตะวันออก เป็นพระนอนใหญ่
ยาว ๒๑ วา ๑ ศอก ๑ คืบ ๗ นิ้ว ไม่ไต่ค้ำว่าเจ้านครองค์ใด หรือ
เศรษฐีคฤหบดีผู้ใดมาสร้างไว้แต่ครั้งใด แต่กล่าวกันว่ามีมาแล้ว
แต่โบราณครั้งสร้างเมือง ถึงเวลาเทศกาลตรุษสงกรานต์มีฝูงชน มา
แต่ทิศานทิศ ไปเทยวนมัสการพระพุทธรูป และเทยวชมสถานที่ต่าง ๆ
ทิวคณมงานปักทองพระและมีมหรสพสมโภชด้วย บรรดาผู้ไปเทยว
และนมัสการพระตามถ้ำเขาหลวง เขาวัง แล้วก็เดินเลยมาเทยว
และนมัสการพระ ตุการ มหรสพ ทิวคณ ควดยความ สนุกสนาน ครึกครัน
ทุกปี

พระเจดีย์แดงวัดเสลาธง

พระเจดีย์แดงวัดเสลาธงนี้ อยู่ในตำบลไร่พระเนียบ อำเภอกลองกระแซง มีตำนานกล่าวว่า ครึ่งหนึ่งพระมหารัชมงคลมุนี ประชิตคิต เมืองอยู่ที่ตำบลไร่พระเนียบ แล้วได้ถวายพระราชสาส์นต่อเจ้านคร เพ็ชรบุรีจะทำสงครามขอมบุรี คือก่อพระเจดีย์พระเนียบเมืองซึ่งเป็นการ อวดอ้างขู่เข็ญให้เห็นว่าฝ่ายใดจะมีพลโยธามาก ฝ่ายเจ้านครเพ็ชร-บุรีเมื่อได้ทราบสาส์นจึงได้กำหนดวัน ให้ราชทูตออกไปทูลฝ่ายเจ้า ข้าศึก เจ้าข้าศึกทราบก็สั่งให้พลโยธามาขึ้นหินเผาอิฐ, เผาปูน ลงมือก่อราก ก่อองค์ เป็นลำดับไป ฝ่ายในนครเพชรบุรีก็จัดให้พล โยธาก่อรากก่อองค์ และสั่งให้กรมช่างระดมช่างไม้ฝักโครงพระ เจดีย์ทั้งแต่ หอระฆัง ขึ้นไป จนยอด นาคูหล หุ้มด้วย ผ้าขาวให้เรียบร้อย แน่นหนา แล้วสั่งให้นายท้าวประจำการก่อสร้างให้คอยตักเจดีย์ ของข้าศึกว่า ถ้าก่อจนถึงหอระฆังแล้วให้บอก (จะเป็นวันไม่ทราบ น่าจะเป็นคืนเดียว) พอแลเห็นหอระฆังพระเจดีย์ของข้าศึก ภายใน นครก็ชะลอขึ้นกว่านยกยอดพระเจดีย์ผ้าขาวต่งขึ้นเท่าที่เสร็จ พอสว่าง ขึ้นข้าศึกก็แลเห็นยอดพระเจดีย์ในนครเลยเลิกทัพหนีไป พระเจดีย์ที่ ข้าศึกก่อไว้จึงยังมีได้ทันถนัดขึ้นเห็นแต่อิฐแดงอยู่ มหาชนจึงพากัน เรียกว่า พระเจดีย์แดงอยู่จนทุกวันนี้ และมีวัดเสลาธงอยู่ด้วย (เข้าใจว่าเป็นวัดเสลาธงเรียงนั่นเอง) แต่คนชนเดิมนั้นมักจะแปลงคำเดิม เสียมาก เช่นคำว่า วัดพลับพลาศัย เรียกว่า วัดพลับพลาย ๆ ดังนี้

พระปรางค์วัดมหาธาตุ

พระเจดีย์หรือพระปรางค์วัดมหาธาตุ อยู่ในตำบลคลองกระแซง อำเภอกลองกระแซง โบราณสถานแห่งนี้เป็นข้อพิพาทกันตามพงศาวดาร ว่าพวกขอมได้มีอำนาจแผ่ไพศาลเข้ามา ปกครอง ถึงประเทศไทยแต่ กาลก่อน โดยฝีมือก่อสร้างพระมหาธาตุนี้เป็นแบบเขมร เหมือน อย่างที่จังหวัดราชบุรีคงได้กล่าวแล้วข้างต้น แต่ยังมีคำปะรำปรา กล่าวเป็นตำนานสำหรับชวนคนออก เจ้านครเพ็ชรบุรีสร้างขึ้นเมื่อครั้ง ทำธรรมยุติสังฆกรรมกับพระมาหรือมอญ พระเจดีย์หรือพระปรางค์ได้ก่อ พระขึ้นเอาเมืองกัน ถ้าใครก่อเห็นยอดพระเจดีย์ก่อนเป็นชนะ ฝ่ายเจ้า นครเมืองเพ็ชรบุรีก่อเห็นยอดก่อน ข้าศึกจึงถอยทัพกลับไป กองทัพ ในนครก็ไล่ตามตะเพิดสัง ไ้ช้างมาอาววยทรรักษ์ขึ้นอันมาก เมื่อข้าศึกไปแล้วก็ไ้ก่อยอดต่อมาจนสำเร็จเป็นองค์ พระเจดีย์มหาชัย ขึ้นในนครเพ็ชรบุรี แล้วจึงไ้ประดิษฐานพระอาราม ต่อภายหลัง เรียกว่าวัดมหาธาตุ ตอนนั้นคงจะไ้พระสารีริกธาตุมาบรรจุ หรือ ไ้มาแต่ลังกาก็ทราบไม่ได้ ด้วยกษัตริย์พระองค์นั้นตั้งแต่มีชัยชนะ สังฆกรรมธรรมยุติแล้ว มีเกียรติยศเดชานุภาพแผ่ไปไพศาล การจะ หาพระสารีริกธาตุก็คงจะไม่ยาก วัดนี้จึงไ้ชื่อว่า วัดหน้าพระธาตุ หรือมหาธาตุหรือศรีรัตนมหาธาตุ ตามประเพณีมหานครคือ ๆ มา วัดมหาธาตุ หรือวัดหน้าพระธาตุตั้งอยู่ริมแม่น้ำเพ็ชรบุรีฝั่งตะวันตก หรือฝั่งซ้ายของแม่น้ำตำบลคลองกระแซง อำเภอกลองกระแซง

ทั้งอยู่ในระหว่างย่านกลางหมู่เชิงสะพานใหญ่ บ้านหม้อ บ้าน
คลองกระแชงนับว่าเป็นวัดสำคัญของบ้านเมือง

วัดนี้แบ่งออกเป็นสองส่วน คือมีถนนกว้างประมาณ ๔ คอก
ชั้นกลางส่วนเหนือเป็นอุโบสถ ๑ ส่วนใต้เป็นกุฏิพระสงฆ์สำนัก ๑
คล้ายกับวัดพระเชตุพนในกรุงเทพฯ ส่วนที่แบ่งมีกำแพงล้อมรอบ
คั่นหน้าวัด ทิศตะวันออก เป็นที่ดินของวัดและอยู่นอกกำแพง ในส่วน
อุโบสถมีอุโบสถใหญ่อยู่ ๑ อุโบสถ หันหน้าไปทางทิศตะวันออก
คู่ขนานกับวิหารใหญ่ข้างเหนือ วิหารใหญ่หลังนี้ทำเป็นวิหารคด
ล้อมรอบหรือที่เรียกกันว่าพระระเบียง ตอนในวิหารคดมีพระปรางค์
ตั้งอยู่ตรงกลาง ภายในวิหารคดมีพระพุทธรูปองค์ใหญ่และเล็กรอบ
พระปรางค์ องค์ใหญ่ขนาดหน้าตักกว้าง ๒ คอก องค์เล็ก
ขนาดหน้าตักกว้าง ๑ คอก และมีประตูเข้าออก ๔ ประตู คือ
ด้านตะวันออก ๒ ประตู ด้านทิศใต้ ๑ ประตู ด้านทิศตะวันตก
๑ ประตู มีพระพุทธรูปองค์ใหญ่ขนาดหน้าตักกว้าง ๔ คอก ประจำ
ทุกประตูและทงมุมวิหารคด

พระปรางค์นี้แต่ก่อนคงจะมียอดบริบูรณ์ เพราะสังเกตเห็นได้
จากอิฐหักและปูนกองอยู่โดยรอบ พระปรางค์ข้าง แห่สูงตั้ง ๒ คอก
ก็มี คงจะหักพังทะลายลงมาแล้วเสียก่อนนานแล้ว ส่วนที่ยังคงมีอยู่ก็มี
แต่รูปเปลี่ยนเท่านั้น เข้าใจว่าส่วนตั้งแต่ยอดคงได้หักพังลงหมด
เวลานี้ปรากฏเป็นเหลี่ยมมียอดเป็นมุขยื่นออกมาทั้ง ๔ ด้าน คงเห็นว่า

คงจะมียอด ๕ ยอดทั้งยอดใหญ่ ส่วนภายในพระปรารักษ์ทำเป็นช่อง
 คุหากว้างประมาณ ๓ คอก มุขด้านตะวันออกก่อด้วยอิฐมีทางขึ้น
 เข้าไปสู่ภายในพระปรารักษ์ตามช่องคุหา แล้วแยกไปทางมุขใต้
 ส่วนมุขอีก ๓ ด้านทำเป็นช่องหน้าต่าง สังกแต่พื้นดินถึงช่อง
 หน้าต่างราว ๘ วาเศษ สังกจากหน้าต่างขึ้นไปถึงยอดพระปรารักษ์
 กลางประมาณ ๗ วาเศษ รวมสังแต่พื้นดินถึงยอดกลางประมาณ
 ๑๕ วาเศษ

ในเวลาสงครามก็มีชาวบ้านต่างจังหวัด และทั้งจังหวัด ไป
 ประชุมเวียนเทียน รอบพระปรารักษ์และคุณพ่อ วัดมหาธาตุ ในเวลาเย็น
 ทุก ๆ ปี เป็นงานประจำปี ในเดือน ๕ เดือนหกปี รวมความพระปรารักษ์
 นี้เป็นวัตถุโบราณสิ่งหนึ่ง ซึ่งเป็นที่นับถือของชาวบ้านชาวเมืองด้วย
 หน้าวิหารใหญ่นี้มีภาพเขียนรูปพระพุทธเจ้า ๓ องค์ และรูปภาพอื่น
 อีก ซึ่งเรียกกันว่าหน้าพระฉาย ส่วนภายในวิหารใหญ่เหนือประตู
 เข้าออกขึ้นไปเขียนภาพมารวิชัย (มารผจญ) ไว้ ผนังด้านยาว
 ผนังทั้งสองข้าง เขียนรูปเทวดาและเพชรพยาธรร ข้างล่างระหว่าง
 ผนังช่องหน้าต่างเขียนภาพเรื่องมหาชาติทั้งสองข้าง ด้านผนังหลัง
 พระประธานเขียนภาพวิมานเทวดา ตอนหน้าภาพมีพระพุทธรูป คือ
 พระประธานและพระพุทธรูปใหญ่น้อยหลายองค์ และหน้าพระพุทธร
 รูปนี้มีพระพุทธรูป ๓ องค์เรียงกัน มีพระสัมฤทธิ์ขนาดย่อมอยู่องค์ ๑
 เรียกว่าคุณพ่อวัดมหาธาตุ เห็นจะเป็นเมื่อครั้งรัชกาลที่ ๔ พระ

ราชทานไว้ ๑ องค์ ซึ่งมีราษฎรชาวเมืองเพชรบุรีนิยมนับถือว่า
ศักดิ์สิทธิ์มากตลอดจนชาวต่างจังหวัด และมีการเล็งโชคลาภ
คือเมื่อใครต้องการจะทราบคิหรือรายกสันตวซึ่งมีอยู่ที่นี่ เมื่อสิ้นได้
เลขที่เท่าใดก็ติดตามหนังสือเล็งทายคิและราย ซึ่งเรียกว่าใบเขียนมิช
เหมือนนักบวชกัลยาณมิตรกรุงเทพฯ พระพุทธรูป ๓ องค์นี้ทำเป็นแท่นปูน
และชั้นสำหรับวางสิ่งของ ที่นำมาแก้สนทน ที่ได้สำเร็จ ความปรารถนา
ของเขา เช่น ข้าว น้ำ ละคร ฯ เป็นต้นจนเต็มชั้นชั้น ต้องเอา
ไปจำเริญเลียในไฟบ่อย ๆ มิฉะนั้นไม่มีที่จะวาง การนี้ถือคุณพ่อ
คล้ายกับนับถือเจ้า เพราะหน้าวิหารรูปคล้ายกับศาลเจ้า ถัดถึง
วันพระพวกจีนพากันมาจุดเทียนและประทักษิณ เผากระดาษ, และ
ทอดไม้เล็งทาย ใช้แต่เท่านั้นทางราชการแต่เดิมมาก็เอาวัดนี้เป็น
ที่กระทำพระราชพิธีถือน้ำพระพิพัฒน์สัตยาเสมอทุกบั้นเวลานั้น

การปฏิสังขรณ์พระปรางค์ พระระเบียง ตลอดทั้งบริเวณวัด
ท่านผู้ใหญ่เล่าว่า เมื่อรัชกาลที่ ๔ โปรดเกล้า ฯ ให้ท่านพระยาผู้
หนึ่งเป็นแม่งานปฏิสังขรณ์องค์พระเจดีย์ที่หักพังให้คงคิขึ้น และได้
แก้ไขหลายครั้งหลายคราว ลงท้ายแก้ไขเป็นพระปรางค์ตลอดจนทำ
ยอดสำเร็จ แต่ยอดได้หักพังลงอีก พระระเบียงในวิหารนั้นจะมีมา
แต่เมื่อใดไม่ทราบ พระพุทธรูปทองคำในวิหารได้ชำรุดหักพังลง
ไป ได้มีผู้มาซ่อมทำให้คิขึ้นและมีอักษรจารึกไว้เป็นหลักฐานทุก
บั้นเวลานั้น วิหารใหญ่ วิหารคด พระปรางค์ ราษฎรชาวบ้านได้

ช่วยเหลือนักออกทนต์พญ์ปฏิสังขรณ์ขึ้นใหม่ ใต้ชนอิฐหักพังที่
พระปรารค์ออกจนเป็นทเรียบร้อยมองคงงามขึ้นมาก ส่วนหลังวิหาร
ใหญ่ด้านหน้าพระปรารค์ หล่อเป็นพระพุทธรูปท่าจำลองไว้ให้ราษฎร
นมัสการในเวลาเทศกาลสงกรานต์ และมิ่งงานบิเษกพระพุทธรูป
ในวันกลางเดือน ๕ ของปี ใหม่ด้วย

ปราสาทหินวัดกำแพงแลง

ปราสาทหินวัดกำแพงแลง รั้งนี้มีตำนาน เล่ากันว่า แต่ดึกดำ-
บรรพ์เป็นกฤตพระสงฆ์ กำแพงแลงนั้นสร้างด้วยแลงจริง ๆ ตักลง
เป็นแผ่นอิฐขนาดกว้าง ๑ คืบ หรือกว้าง ๒ ศอกยาว ๓ ศอก และ
มีรูปเป็นแท่งยาวก็มี เป็นสี่เหลี่ยมก็มี ยกขึ้นซ้อน ๆ กันไว้เป็นกำแพง
ชั้นในมีปราสาทศิลาแลง ๔ ปราสาท ตักเอาแลงมาซ้อน ๆ กัน
ทำเป็นรูปปราสาทมีลวดลายกนก และเทวตารูปสิงห์หน้าราครุฑโดย
ฝีมือโบราณ สันนิษฐานว่า วัดกำแพงแลงนี้เดิมเป็นเทวสถาน
ปราสาทนั้นคือเทวาลัยนั่นเอง ถ้าจะประดิษฐานพระเป็นเจ้าก็คงเป็น
พระพรหม พระอิศวร พระนารายณ์ พระขันธกุมาร เมื่อวินิจฉัย
ว่าเป็นเทวสถานแล้ว ก็ต้องถือว่าวัดได้สร้างก่อนพระพุทธศาสนา
ยังไม่มีแผ่มาถึงเพื่อศรีบุรี พราหมณ์มีอำนาจประกาศไสยศาสตร์อยู่ในเมือง
ฝ่ายตะวันออกเรามาแต่โบราณ ครั้นเมื่อพระพุทธศาสนาล่วงได้
๒๐๐ ปีเศษ ศาสนาจึงได้แผ่มาภาคตะวันตก ครั้นเมื่อพระเจ้าอโศก

มหาราช คือ ศรัทธรรมศกราชนัน พระพุทธศาสนาแพร่หลายรุ่งเรือง
พราหมณ์ไสยศาสตร์เสื่อมถอย วิกิกำแพงแดงจึงได้กลายเป็นวัด
พระพุทธศาสนาต่อมา

เรื่องเขาแดงมาทำปราสาทหรือกำแพงครึ่งตกคำบรรพ์ เป็น
วิชาของพวกพราหมณ์ที่เขากวาดหาแร่ชนิดหนึ่งมาผสมกับดินและมี
สิ่งอื่นอีกผสมกันเข้า แล้วตัดแสงออกเป็นแผ่นตามต้องการ เพราะ
ว่าวิกิกำแพงแดงนั้น จะไปชนเขาแดงมาจากที่อื่นเห็นว่าไกลเหลือ
กำลังที่จะเอามาได้จึงคงทำเอาที่นั่นเอง และในบริเวณกำแพงนั้นมีสระ
ใหญ่อยู่สระ ๑ ซึ่งจะเป็นสระสำหรับใช้น้ำก็ไม่จำเป็น เพราะ
ว่าน้ำที่ใกล้มีลงไป คงจะเป็นสระที่ขุดทำแสงนั้นเอง การที่คน
โบราณทำแสงได้นี้ เป็นวิชาอย่างง่าย ๆ ในครั้งกระโน้น เมื่อ
ฤๅษีสัตยาธิษฐานให้ธรรมราชผู้เป็นเจ้าเมืองศรีสัตนาคนหุต ให้ตัดเอา
แสงเป็นกำแพงเมืองสำหรับป้องกันข้าศึก ก็เพราะแสงนั้นนานเข้า
กลายเป็นหินได้ ซึ่งเราเรียกกันว่าศิลาแสงทุกวันนี้ เรื่องเขา
แดงทำปราสาท, เจดีย์, กำแพง, เหล่านั้ ครึ่งตกคำบรรพ์ทาง
ฝ่ายเหนือทำกันมาก ซึ่งปรากฏอยู่ตามวัดทางจังหวัดพิษณุโลก,
สุโขทัย ตลอดจนกระทั่งเมืองพิมายและเมืองลโว้ นครวัด เป็นต้น
อนึ่งตามพงศาวดารปรากฏว่า เมื่อครั้งพวกขอมมีอำนาจมาก
ได้ขยายอาณาเขตถึงประเทศไทยนี้ พวกขอมใช้ปกครองโดยวิธี
ต่างกัน ๒ อย่าง คือ อาณาเขตที่ทวารวดีและอาณาเขตที่ โคตบุรณ์

วัดสุวรรณาราม, ศาลาการเปรียญ, สมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช, วัดสุวรรณาราม (วัดใหญ่) นั้น ตั้งอยู่ที่ตำบลหน้าพระลาน อำเภอลำลูกกา จังหวัดปทุมธานี มีตำนานกล่าวว่า ที่บ้านหนองหว้ามีเด็กอายุ ประมาณ ๕-๑๐ ขวบชื่อเด็กทอง ได้กำพร้าบิดามารดาแต่เล็ก - อยู่ในความปกครองของพี่สาว ๆ ใช้ให้ตำข้าว หาฟัน ทกวัว วันหนึ่ง ตำข้าวหูก พี่สาวควาฟันไล่เด็กเลี้ยวหนีเอาตัวรอด แล้วระแหรหนีเข้าเมืองเทยวคหรัคคเหว้เข้าหมู่บ้านไปตามฝูงเด็ก ๆ จนมีเพื่อนเล่นเพื่อน เทยวมาก เช่นเด็กบ้านและเด็กวัด เด็กทองนี้โตเทยวคค ๆ อายาก ๆ อาศัยแต่น้ำพอกเกลือกทองไปวันหนึ่ง ๆ โดยความอดทน วันหนึ่งลงเล่น น้ำกับเด็กวัดใหญ่ทำหน้าวัด มีเปลือกแถมโมลอยน้ำมา ๑ เปลือก

โดยความหิวจึงคว้าเปลือกแตงโมได้ แล้วก็ค้ำน้ำลงไปเคี้ยวกินแล้ว
 โผล่ขึ้นมา เพื่อนเด็กที่เล่นน้ำด้วยกันรู้ว่าเด็กทองนั้นกินเปลือกแตงโม
 ก็พากันเย้ยหยันต่าง ๆ ว่าจะกละกินเปลือกแตงโม จึงได้พา
 กันเรียกว่าเด็กแตงโม ถึงอย่างไรก็เด็กทองคนนั้นก็หาแสดงความ
 เก่งเขินชดเชยต่อเพื่อนเด็กด้วยกันไม่ คงแสดงความขมขื่นแถม
 ใสพุดจาเล่นหัวตามเคย ตั้งแต่วันนั้นมากระຈອກกระຈັกกับเด็กวัด
 ใหญ่จนได้เข้าไปเล่นหัวอยู่ในวัดกับเพื่อน ทั้งโตคเพื่อนเขาเขียน
 เขาอ่านกันอยู่เนือง ๆ แล้วก็เรียนอนค่างอยู่กัยเพื่อนในวัดด้วยกัน
 วันหนึ่งเป็นพิธีมงคลการ เจ้าเมืองไค้มนตร์สมภารไปสวดมนตร์
 เสร็จ ครั้นเสร็จแล้วก็กลับวัด พอตกเวลากลางคืนสมภารจำวัดนอน
 ใกล้เคียงฝันว่าข้างเผือกตัวหนึ่งได้เข้ามาอยู่ในวัด แล้วขึ้นไปบนหอไตร
 แทนเอาตุ้พระไค้พระปักกลดมีลงหมดทั้งหอ ครั้นตื่นจากจำวัดท่านก็
 นิ่งทรงความฝันจึงทราบได้ โดยคำราชาชนลยสินทำนาย พอได้เวลา
 ท่านจะไปฉันทบ้านเจ้าเมือง ท่านสั่งกับพระเฝ้ากุฎว่า ถ้ามีใครมาหา
 ให้เอาตัวไว้ก่อนรอจนกว่าจะพบท่าน แล้วท่านก็ไปฉันท ครั้นเสร็จแล้ว
 กลับมาวัดถามพระว่าถ้ามีใครมาหาหรือเปล่า พระตอบว่าไม่มีใครมาหา
 ท่านจึงคอยคอยจนเย็นก็ไม่เห็นมีใครมา จึงได้ถามพระสามเณร
 คิยว่าเมื่อคืนนี้มีใครแปลกหน้าเข้ามาข้างหรือเปล่า เด็กวัดคนหนึ่ง
 เรียนว่า มีเด็กทองเข้ามานอนด้วยคนหนึ่ง ท่านจึงได้ให้ไปตาม
 ตัวมา ครั้นเด็กทองมาแล้วท่านจึงได้พิจารณาครั้นว่าเด็กทองนั้นเองที่เข้า

สุบิน ท่านจึงได้ถามเรื่องราวต่าง ๆ จนได้ความตลอดแล้ว จึงชัก
 ชวนให้อยู่ในวัดมิให้ระเหิรหนีไปไหน ธรรมเนียมวัดแต่โบราณ
 เมื่อใครพาเด็กให้มาเล่าเรียนแล้ว มักจะปล่อยให้เล่นหัดกันเสียให้
 คั่นเคยสัก ๒-๓ เวลา ก่อน จึงจะให้ลงมือเขียนอ่าน พอถึงวัน
 กำหนดท่านจึงเรียกเด็กทองให้เขียนหนังสือ เด็กทองก็เขียนได้
 ตั้งแต่ ก, ข, ก, กา, ไปจนถึงเคยตลอด จนอ่าน หนังสือพระมาลัยได้
 ท่านมีความประหลาดใจจึงถามว่าเจ้ารู้มาจากไหน เด็กทองบอก
 ว่ารู้ตัวตนเอง เพราะเพื่อนเขาเขียนเขาอ่านจึงจำได้ (เรื่องนี้
 เพราะการศึกษาครั้งโบราณคงอยู่ในวัด ตอนเช้าเมื่อเด็กหุงหาข้าว
 ถวายพระ และพระฉันเสร็จแล้ว ก็พากันอ่านหนังสือ เวลาเพลจิต
 ล้ารับและฉันแล้วก็เขียนอ่านหนังสือ ถ้าใครยังอ่านไม่ได้ท่านสมภาร
 ต่อกให้ทีละคน ๆ เวลาเย็นกินข้าวแล้วท่องหนังสือคำและสวดมนตร์
 เป็นต้น) เรื่องนี้จึงเป็นเหตุให้เด็กแดงโมหรือทองก็เรียก ซึ่งเป็นคน
 มีเขววันหรือตาไวจำได้เขียนได้เสียก่อนเรียนทุกอย่าง ท่านสมภาร
 จึงได้ให้บวชเป็นเณรหัดเทศน์ธรรมวัตรและมหาชาติ และเรียนอรรถ
 แปลบาลีกวีย ครั้นเทศกาลเข้าพรรษา เจ้าเมืองให้สมภารเทศน์
 ไตรมาส วันหนึ่งท่านสมภารไม่สบาย จึงให้สามเณรแดงโมไปแทน
 ครั้นสามเณรแดงโมไปถึง เจ้าเมืองเห็นเข้าก็ไม่ศรัทธา จึงบอกว่า
 เมื่อพ่อเณรมาแล้วก็เทศน์ไปเถิด แล้วกลับเข้าไปในห้องเสีย สามเณร
 แแดงโมก็ขึ้นเทศน์ พอถึงนะโมแล้วเดินบทขุณฺณีย์เริ่มทำนองธรรมวัตร

ลำแดงไป ผู้ท่ายกทั้งข้างหน้าข้างในได้ฟังเพราะจับใจ ทั้งกระแสดเสียง
 ก็แจ่มใส เมื่อเอ่ยถึงพระพุทธรูปพระอรหันต์เป็นต้น เสียงสาธการ
 และประณมมือแลเป็นผั่งก้วไปทั้งโรงธรรม ท่านเจ้าเมืองฟังอยู่
 ข้างในถึงกับนั่งอยู่ไม่ได้ จึงต้องกลับมานั่งฟังข้างนอกอย่างเคยและ
 เพิ่มเครื่องกัณฑ์ติดเทียนขึ้นอีก เมื่อเทศน์จบแล้วโดยความเลื่อม
 ใส เข้าไปประเคนของและชักชวนให้ถามเหตุผลว่าอยู่ที่ไหน แล้ว
 ปวารณาเป็นโยมอยู่ชุก อารามนาให้มาแทนสมภารต่อไปว่า ท่าน
 แก่เฒ่าชราอาพาธอย่าให้มาประคับประคองเลย ขอให้พ่อเฒ่า
 เทศน์แทนท่านเถิด ก่อนนั้นไปถามเฒ่าเฒ่าโมกข์มาเทศน์แทนสม
 ภารเฒ่าเฒ่าโมกข์ได้เล่าเรียนคึกคักยังอาจารย์ ที่มีอยู่ในอารามต่าง ๆ
 ในเมืองเพชรบุรี การศึกษาเช่นทางพระปริยัติธรรมและข้อกิจวัตร
 ปฏิบัติจนสิ้นความรู้ของท่านสมภารในสมัยนั้น ท่านสมภารจึงได้พา
 ตัวสามเฒ่าเฒ่าโมกข์มากรุงเทพฯ ไปฝากไว้ต่อเจ้าคุณวัดหลวง แห่ง
 นั้น ได้ศึกษาพระปริยัติธรรมจนจบพระไตรปิฎก นับได้ว่าเป็น
 เปรียญแล้ว ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุมีชื่อเสียงโด่งดังจนเจ้าฟ้า
 เจ้าแผ่นดินทรงนับถือ โปรดให้เป็นอาจารย์สอนหนังสือพระราชบุตร
 พระราชธิดา, ให้เสด็จมาเล่าเรียนพระพุทธรูปศาสนาปฏิบัติในคัมภีร์
 พระไตรปิฎกคัมภีร์คาศาสตร์ นับว่ากาลภายหลังมาเมื่อสมเด็จพระเจ้าลูก
 ญาเธอพระองค์นั้นได้เสด็จเสวยราช แล้วโปรดตั้งพระอาจารย์เฒ่าโม
 กข์เป็นพระราชาคณะที่พระสุวณฺณ ซึ่งปรากฏในพงศาวดารภายหลังเรียก

กันว่าสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช เมื่อท่านได้มั่งคั่งด้วยพระสมณศักดิ์ฐานันดรแล้ว ภายหลังต่อมาท่านคิดถึงภูมิลำเนาบ้านเกิดเดิมและวัดอันเป็นสถานมุลึกศึกษาของท่าน จึงได้ถวายพระพรลาสมเด็จพระเจ้าแผ่นดินว่า จะออกไปบูรณปฏิสังขรณ์พระอารามที่เคยอยู่สำนักอาศัยเป็นการบำเพ็ญพุทธบูชา ก็ทรงอนุญาตอนุมัติท่านแล้ว ถวายท้องพระโรงในพระราชฐานองค์หนึ่งเป็นการช่วยเจ้าคุณอาจารย์ ท่านได้นำมาประติษฐานเป็นศาลาการเปรียญไว้ในวัดใหญ่นั้น ตัวไม้และเสาไม้ใหญ่งามมาก ลวดลายที่เขียนและลายสลักก็เป็นฝีมือโบราณก็ควรเชื่อกันว่าน่าจะได้จริง ๆ ขานประตูศาลาการเปรียญสลักงามเป็นลายก้านขดขลุ่ยทองอย่างวิจิตร และมีรอยขวานหรือมีดฟันอยู่ ๑-๒ แห่ง ได้กล่าวกันว่าเมื่อครั้งศึกพม่าหรือมอญเข้ามา ทำศึกในเมืองเพชรบุรี ๆ ลี้ภัยไม่ได้พากันหนีพวกข้าศึก ๆ จึงพากันไล่ตามจับ พวกที่หนีพากันเข้าศาลาการเปรียญ พวกข้าศึกจึงได้พากันฝ่าประตูเข้าไปหมายจะจับ แต่ไม่เป็นผลสำเร็จ โดยมีผู้มาช่วยจึงได้พากันหนีไป และเมื่อสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชมาถึงแล้ว เขาเล่าว่าท่านให้หล่อรูปท่านไว้รูปหนึ่ง เรืองหล่อรูปน้าข้างบนรูปหุ่นแสนยาก ทำไม่เหมือนได้เลย มาได้คาบะหลังโก่งคนหนึ่งเป็นช่างขึ้นอย่างเอกหล่อเอาเหมือนมิได้ผิดเพี้ยน ท่านจึงได้ให้หล่อรูปคาบะไว้เป็นที่ระลึกด้วยประติษฐานไว้ในโบสถ์วัดใหญ่ ยังอยู่ตรงเท่าทุกวันนี้ มีเจ้านายข้าราชการพ่อค้าชาวต่างประเทศ เมื่อไปเที่ยวเมืองเพชรบุรีได้ไปชม

ศาลาการเปรียญและรูปสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช

และต่อมาเมื่อครั้งนั้นหลังคาพระมณฑปเป็น หลังคาเหมือนวัด
พนัญเชิง อยู่มาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงถวายพระพรแก่สมเด็จพระ
บรมกษัตริราชเจ้า ว่าจะล้างหลังคาหลังเสีย จะทำขอพระมณฑป
ขึ้นไว้ สมเด็จพระบรมกษัตริราชเจ้าจึงโปรดให้ขึ้นมากแล แต่
ก่อนนั้นมายังมีต้นไม้อายุต้นหนึ่ง อยู่หน้ากุฏิพระสังฆาธิการ ต้น
นั้นใหญ่ ๔ อ้อม มีดอกนั้นใหญ่ประมาณเท่าฝ่ามือ ครั้นเช้าวัน
ชานแล้ว บ่ายหน้าออกไปข้างพระมณฑป กลางวัน เวลาเย็น
ชานบ่ายหน้าไปทางพระมณฑปเป็นนิมิตวันครมได้ขาด ครั้นสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชทำพระมณฑปขึ้นแล้ว เห็นต้นไม้อายุต้นนั้น
มณฑปอยู่ ท่านสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราชจึงฟันต้นไม้ต้นเสีย ท่านสมเด็จพระ
เจ้าตากสินมหาราชถึงโลกิธาจนถึงแก่อนิจกรรม

ในจังหวัดเพชรบุรีมีพระอารามหลวง ๒ พระอาราม คือวัด
คงคาราม เป็นวัดโบราณตั้งแต่ครั้งแม่น้ำผ่านทางหน้าวัด ครั้นเมื่อ
รัชกาลที่ ๔ ได้ทรงตั้งเจ้าอาวาสเป็นพระพิศาลสมณกิจ เป็นเจ้าคณะ
ฝ่ายมหานิกายและวัดมหาสมณาราม ซึ่งตั้งอยู่ใกล้เขาทางขึ้น
เขาวัง ครั้นเมื่อถึงรัชกาลที่ ๔ ย้ายวัดสมณ ซึ่งตั้งอยู่เชิงเขาสมน
มาปลูกสร้างไว้ จึงพระราชทานนามวัดใหม่ว่า วัดมหาสมณาราม
ตั้งเจ้าอธิการเป็นพระครูมหาสมณวงษ์ เป็นเจ้าคณะฝ่ายธรรมยุติก-
นิกาย

พระราชวังพระรามราชนิเวศน์

พระราชวังพระรามราชนิเวศน์ (พระราชวังบ้านขนุน) ตั้งอยู่ตำบลบ้านหม้อ อำเภอคลองกระแซง สร้างเมื่อ ร.ศ. ๑๒๘ ในรัชกาลที่ ๕ เป็นที่ประทับแรมของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ และที่ ๖ เป็นพระราชวังแบบใหม่ทรงงามใหญ่โต และได้ฝังถกษเมื่อ ร.ศ. ๑๒๘ กับใต้ถุนของพระที่นั่งเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑

พระราชวังหาดเจ้าสำราญ และ พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน

พระราชวังหาดเจ้าสำราญ ตั้งอยู่ริมทะเลฝั่งตะวันตก ตำบลหาดเจ้าสำราญ (เดิมเรียกว่าบางทะเล) อำเภอหนองจอก ได้สร้างเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๑ มีพระตำหนักเป็นที่ประทับแรมทั้งฝ่ายในฝ่ายหน้า กษัตริย์ราชบริพารในบริเวณรวม ๑๐๐ หลังเศษ มีถนนตั้งแต่พระราชวังจนถึงสแยกต้นมะม่วงจากทางรถไฟริมจังหวัด ระยะทาง ๓๕๐ เส้น ครั้นต่อมา พ.ศ. ๒๔๖๖ ได้ย้ายพระตำหนักไปก่อสร้างที่ฝั่งทะเล ตำบลห้วยทรายเหนือ อำเภอหนองจอก พระราชทานนามว่า “พระราชนิเวศน์มฤคทายวัน” มีพระที่นั่งสำหรับประทับและบ้านเรือน ข้าราชการบริพารอย่างแบบสมัยใหม่หลายหลังเป็นที่สำราญงคงาม พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้เสด็จมาประทับแรมในฤกษ์คิมหันต์เสมอทุกปี

๑๕๑.๓

๗ :

สมุดไทย

๒๓๒๕

กรมศิลปากร

